

A Reinterpretation of the Comprehensive Plan of Parand New Town from Henri Lefebvre Right to the City Perspective

Hossein Imani Jajarmi^I , Mohammad Mohammadi^{II}

<https://doi.org/10.22084/csr.2025.30602.2346>

Received: 2025/02/24; Revised: 2025/05/10; Accepted: 2025/05/13

Type of Article: **Research**

Pp: 227-254

Abstract

New towns have been developed as an urban planning strategy since the early 1990s to reduce pressure on metropolitan cities and accommodate growing populations. However, the design and implementation of these towns have often faced challenges related to social and spatial justice. Parand New Town, as a significant example, exhibits issues in the distribution of services, infrastructure quality, and equitable access to urban amenities. This study critically examines the master plan of Parand through the lens of Henri Lefebvre's Right to the City theory. The central research question focuses on analyzing spatial justice in resource allocation, infrastructure quality, and citizen participation in urban planning processes. Adopting a descriptive-analytical approach, the study employs qualitative methods for data analysis. The findings indicate a significant gap between urban planning strategies and residents' needs, exacerbating spatial inequalities. Finally, based on Lefebvre's theoretical framework, recommendations are proposed to reinforce a justice-oriented approach in the development of Parand New Town.

Keywords: Social Justice, Spatial Justice, Right to The City, Urban Development, Parand New Town.

I. Associate Professor, Social Development Department, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

II. M.A. Student in Local Development (Urban Concentration), Social Development Department, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. (Corresponding Author).

Email: m.mohammadi98@ut.ac.ir

Citations: Imani Jajarmi, H. & Mohammadi, M., (2025). "A Reinterpretation of the Comprehensive Plan of Parand New Town from Henri Lefebvre Right to the City Perspective". *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*, 14(26): 227-254. <https://doi.org/10.22084/csr.2025.30602.2346>

Homepage of this Article: https://csr.basu.ac.ir/article_6061.html?lang=en

Publisher & Owner: Bu-Ali Sina University.

Copyright © 2025 The Authors. Published by Bu-Ali Sina University.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

1. Introduction

New towns have emerged as a response to the growing challenges of urbanization, aiming to redistribute population density and enhance regional development. However, while such projects promise sustainable growth, they often fall short in addressing social justice concerns. Parand New Town, as one of Iran's major planned urban developments, serves as a critical case for examining how spatial justice is incorporated into urban planning. This study utilizes Henri Lefebvre's Right to the City framework to assess whether Parand's master plan ensures equitable access to urban resources and opportunities for all residents.

The investigation explores disparities in service provision, infrastructural quality, and socio-spatial inclusion. Despite its strategic vision, Parand has encountered several planning and implementation challenges, leading to the persistence of social inequalities. Many urban policies prioritize economic development over social equity, which has led to fragmented urban expansion and the marginalization of lower-income groups. The issue of spatial justice extends beyond simple service distribution; it also encompasses residents' rights to participate in decision-making processes that affect their everyday lives.

As urbanization intensifies across the globe, the necessity of justice-centered planning frameworks becomes increasingly apparent. Social and spatial disparities are not only a consequence of economic inequality but are often reinforced by urban policies that fail to incorporate marginalized voices. In this context, the study of Parand provides a critical lens to analyze the gaps between top-down planning visions and bottom-up lived experiences.

This study argues that a justice-oriented planning approach is necessary for sustainable urban development. By integrating Lefebvre's theoretical lens, this research contributes to ongoing debates on justice-oriented urban development and provides recommendations for future policy reforms. Through a detailed assessment of Parand's comprehensive plan, this study sheds light on the underlying mechanisms that reinforce urban inequalities and offers a roadmap for more inclusive development strategies.

2. Materials and Methods

This study employs a mixed-methods approach, combining documentary analysis, field observations, and qualitative interviews to comprehensively examine spatial justice in Parand. The documentary analysis includes official government reports, academic studies, and urban planning documents that outline the town's developmental trajectory. Field observations were conducted to assess the physical and social landscape, focusing on accessibility, infrastructure quality, and service distribution. Additionally, semi-structured interviews were carried out with 24 Parand residents, including long-term inhabitants, urban planners, and policymakers.

These interviews provided rich qualitative data on residents' lived experiences and perceptions of urban justice. Data were analyzed thematically, highlighting recurring patterns of exclusion, service deficiencies, and community needs. By employing qualitative coding techniques, this study identifies key themes regarding urban planning failures and governance gaps, shedding light on the limitations of top-down development strategies. The study also incorporates a comparative approach, drawing insights from other planned towns that have successfully implemented participatory planning frameworks.

A significant portion of the research also examines the role of government agencies and private

developers in shaping Parand's urban fabric. The reliance on market-driven policies has often led to gentrification, pushing economically disadvantaged populations to the peripheries. In several neighborhoods, the promised public amenities remain underdeveloped or delayed, resulting in a clear mismatch between official planning discourse and practical outcomes.

To provide a holistic view, this study considers socioeconomic indicators such as income levels, employment rates, and housing affordability. Field data were triangulated with statistical sources and expert interviews, allowing for a multi-dimensional analysis. The findings offer a comprehensive perspective on how justice-oriented policies can contribute to a more equitable urban environment, while also identifying institutional and political barriers to implementation.

3. Discussion

The findings reveal a stark contrast between Parand's theoretical urban development objectives and its practical execution. While the town was originally designed to offer affordable housing and economic opportunities, the reality presents significant shortcomings in infrastructure, social cohesion, and urban governance. Many residents struggle with inadequate transportation networks, limited healthcare facilities, and uneven access to public amenities. These deficiencies disproportionately affect lower-income and marginalized groups, exacerbating socio-spatial inequalities.

Lefebvre's concepts of the right to presence and the right to appropriation underscore the necessity of participatory urban governance, which is largely absent in Parand. Despite planning documents that emphasize balanced development, the voices of residents—especially those in lower-income or peripheral districts—have largely been excluded from planning and decision-making. In interviews, many residents expressed a strong sense of alienation from the urban policies that shape their everyday environments.

The study further highlights how market-driven urban policies have prioritized economic interests over social welfare, reinforcing patterns of exclusion. Construction of high-end housing compounds, for instance, has often diverted resources from public infrastructure projects. A shift towards a participatory and redistributive planning model is necessary to mitigate these injustices and ensure a more inclusive urban environment. Comparative case studies of other new towns reveal that successful models integrate community engagement and adaptive policy measures to enhance urban equity.

Moreover, the research finds that certain demographic groups, such as low-income families, informal workers, and recent migrants, face heightened barriers to accessing quality housing and services. Many residents cited a lack of cultural and recreational amenities, insufficient school capacity, and long commutes to Tehran due to poor transit options.

The absence of institutional mechanisms for citizen participation in decision-making has resulted in policies that fail to reflect the needs of the broader community. Without structural changes in urban governance, Parand risks perpetuating cycles of exclusion and underdevelopment. In addition, the lack of local governance capacity—such as empowered neighborhood councils—limits accountability and responsiveness, further alienating residents.

Policymakers must prioritize policies that promote spatial justice through equitable service allocation and grassroots engagement. This requires not only revising the comprehensive plan to reflect local needs

but also building platforms for civic dialogue and participatory budgeting. A rights-based framework must inform planning processes from inception to implementation.

4. Conclusion

The case of Parand New Town exemplifies the critical gaps in justice-oriented urban planning. Despite its strategic intent, the town's comprehensive plan has failed to equitably distribute resources and integrate participatory governance structures. The lack of inclusive policymaking has led to persistent inequalities, leaving vulnerable populations without essential services and infrastructure.

To address these challenges, this study advocates for a multi-faceted approach that includes greater civic engagement, enhanced public service provision, and regulatory reforms to prioritize social equity. A deeper integration of participatory mechanisms within the planning process is essential for restoring public trust and fostering a sense of ownership among residents. Policies should be guided not only by economic feasibility but also by social need and ethical responsibility.

Policymakers must adopt a justice-based urban planning paradigm to align development strategies with the fundamental rights of all city dwellers. This includes integrating spatial justice metrics into urban assessments, rethinking the allocation of land and infrastructure investment, and ensuring meaningful public participation throughout the policy cycle.

Future research should explore comparative analyses of new towns with successful equity-based planning to derive best practices for more sustainable and just urban developments. The incorporation of participatory governance mechanisms, transparent decision-making, and community-driven initiatives can contribute to more resilient and inclusive urban development models. Additionally, urban planners and decision-makers must ensure that housing policies do not exacerbate economic segregation but rather foster mixed-income neighborhoods and social cohesion.

A major takeaway from this research is that urban planning should not merely focus on physical infrastructure but also on fostering social integration. Parand's experience serves as a cautionary tale, illustrating the consequences of neglecting spatial justice in urban development. Moving forward, policymakers should establish frameworks that allow for community participation, ensuring that residents have a direct role in shaping the future of their city. Such an approach will not only enhance urban equity but also strengthen the overall sustainability of new town developments.

Acknowledgments

The authors extend their sincere appreciation to the residents of Parand New Town who generously shared their experiences and insights. We are also grateful to urban planning experts and researchers whose contributions enriched the analysis presented in this paper.

Observation Contribution

Both authors contributed equally to the research design, data collection, analysis, and manuscript writing.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest regarding the publication of this study. All ethical considerations, including informed consent from interview participants, have been strictly observed.

عدالت اجتماعی در توسعه شهری:

بازخوانی طرح جامع شهر جدید پرند از منظر حق به شهر هانری لوفور

حسین ایمانی جاجرمی^I، محمد محمدی^{II}

شناسه دیجیتال (DOI): <https://doi.org/10.22084/csr.2025.30602.2346>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۰۵، تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۲/۲۰، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۲۳

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۲۲۷-۲۵۴

چکیده

شهرهای جدید به عنوان یکی از راهبردهای اجرایی سیاست شهرسازی برای کاهش فشار بر شهرهای مادر و پاسخ‌گویی به نیازهای جمعیتی در اوایل دهه ۱۳۷۰ ه.ش. ساخته شدند. با این حال، طراحی و اجرای این شهرها بیش‌تر با چالش‌هایی در حوزه عدالت اجتماعی و فضایی روبه‌رو بوده است. شهر جدید پرند به عنوان یکی از مهم‌ترین این نمونه‌ها، دارای مسائلی در زمینه توزیع خدمات، کیفیت زیرساخت‌ها و دسترسی عادلانه به امکانات شهری است. این مقاله طرح جامع شهر جدید پرند را از منظر نظریه حق به شهر هانری لوفور بازخوانی می‌کند. پرسش اصلی پژوهش بر واکاوی عدالت فضایی در تخصیص منابع شهری، کیفیت زیرساخت‌ها و میزان مشارکت شهروندان در فرآیندهای برنامه‌ریزی متمرکز است. پژوهش با رویکرد توصیفی-تحلیلی انجام شده و از فنون کیفی برای تحلیل داده‌ها بهره گرفته است. یافته‌ها نشان می‌دهند که شکاف معناداری میان برنامه‌ریزی شهری و نیازهای شهروندان وجود دارد که این مسئله به تشدید نابرابری فضایی منجر شده است. در پایان، بر اساس مبانی نظری لوفور، پیشنهاداتی برای تقویت رویکرد عدالت‌محور در توسعه شهری پرند ارائه شده است.

کلیدواژگان: عدالت اجتماعی، عدالت فضایی، حق به شهر، توسعه شهری، شهر جدید پرند.

I. دانشیار گروه توسعه اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

II. دانشجوی کارشناسی ارشد توسعه محلی (گرایش شهری)، گروه توسعه اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: m.mohammadi98@ut.ac.ir

ارجاع به مقاله: ایمانی جاجرمی، حسین؛ و محمدی، محمد، (۱۴۰۴). «عدالت اجتماعی در توسعه شهری: بازخوانی طرح جامع شهر جدید پرند از منظر حق به شهر هانری

لوفور». پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۱۴(۲۶): ۲۲۷-۲۵۴. <https://doi.org/10.22084/csr.2025.30602.2346>

صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: https://csr.basu.ac.ir/article_6061.html?lang=fa

© حق انتشار این مستند، متعلق به نویسندگان آن است. ۱۴۰۴. ناشر این مقاله، دانشگاه بوعلی سینا است.
این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است.
Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

۱. مقدمه

در دهه‌های اخیر، شهرها به عنوان عرصه‌ای پیچیده از مناسبات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، تحولات عمیق و پرشتابی دیده‌اند. عواملی مانند رشد شتابان جمعیت، فشارهای مضاعف اقتصادی، و موج‌های گسترده مهاجرت، پیکره شهرهای مدرن را به عرصه‌ای از تناقضات فضایی و اجتماعی بدل ساخته‌اند. در این بستر، شهرهای جدید^۱ به عنوان یکی از راهبردهای کلان سیاست‌گذاری فضایی با هدف کاهش بار عملکردی شهرهای مادر و ایجاد فرصت‌های نوین اسکان و اشتغال در اواخر دهه ۱۳۶۰ و اوایل دهه ۱۳۷۰ ه.ش. مطرح شده‌اند. با این حال، تجربه زیسته این شهرها غالباً نشان از آن دارد که به جای تحقق اهداف اولیه، خود به بستری برای بازتولید نابرابری‌های فضایی و اجتماعی مبدل شده‌اند و عدالت اجتماعی برای این شهرها به عنوان یک مسئله مطرح است (محمودیانی و کوششی، ۱۳۹۸: ۴-۷).

در چارچوب نظریه «عدالت فضایی»،^۲ «عدالت اجتماعی»^۳ فراتر از مفهوم سنتی توزیع برابر منابع، به مثابه مشارکت فعال کنش‌گران شهری در فرآیندهای تصمیم‌سازی و بازآفرینی فضاهای شهری تعریف می‌شود. این رویکرد نظری، عدالت فضایی را به عنوان ابزاری کارآمد برای مواجهه با نابرابری‌های نظام‌مند و ارتقای کیفیت زیست شهری معرفی می‌کند (علاءالدینی و جمشیدی‌نسب، ۱۳۹۵: ۲۴۷-۲۵۲).

شهرهای جدیدی هم‌چون پرند، که در چارچوب سیاست‌های کاهش تمرکز و توزیع متوازن جمعیتی طراحی شده‌اند، نمونه‌ای قابل‌مطالعه از عملکرد سیاست‌گذاری‌های فضایی در ایران به شمار می‌روند. با این وجود، غلبه رویکردی کالبدمحور و بی‌توجهی به ابعاد اجتماعی و فرهنگی در این شهرها، به بروز مسائل ساختاری نظیر دسترسی نابرابر به خدمات شهری، کاستی‌های زیرساختی، و بیگانگی اجتماعی منجر شده است (محمودی و رسولی، ۱۴۰۳: ۴).

در این راستا، دو مؤلفه اساسی «حق به حضور» و «حق به تصرف» به عنوان بنیان‌های نظری این بحث مطرح می‌شود. «حق به حضور» متضمن آن است که تمامی کنش‌گران اجتماعی، فارغ از جایگاه طبقاتی، جنسیتی یا نژادی، امکان مشارکت برابر در فرآیندهای شهری را داشته باشند و در ساختارهای تصمیم‌گیری که به تنظیم حیات اجتماعی و نظم فضایی شهر می‌پردازند، نقش ایفاء کنند (بتی، ۱۳۹۲: ۴۸). در مقابل، «حق به تصرف» از بازپس‌گیری فضاهای شهری از سلطه سرمایه‌داری و بازتعریف آن‌ها به مثابه عرصه‌های عمومی سخن می‌گوید، امری که یادآور تحلیل‌های مارکس از دگرگونی‌های کالایی‌شدن فضا و تأثیر آن بر زیست اجتماعی است (لوفور، ۱۳۹۸: ۹۲).

مطالعه حاضر، با تکیه بر مبانی نظری عدالت فضایی و با بهره‌گیری از رویکردهای تحلیلی کیفی، می‌کوشد تا ضمن واکاوی نمونه موردی شهر جدید پرند، به ارزیابی پیامدهای فضایی این الگوی توسعه بپردازد. در این راستا، پژوهش حاضر دو پرسش مهم را دنبال می‌کند: نخست، چگونه مفاهیم عدالت فضایی می‌توانند به شناسایی و مقابله با نابرابری‌های فضایی کمک کنند؟ و دوم، چه سیاست‌گذاری‌هایی می‌توانند زمینه‌ساز شکل‌گیری شهرهایی عادلانه‌تر و پایدارتر شوند؟

۲. پیشینه نظری و مطالعات پیشین در حوزه عدالت اجتماعی و حق به شهر

اندیشه عدالت اجتماعی ریشه در بنیان‌های تمدنی و فرهنگی جوامع انسانی دارد و همواره یکی از دغدغه‌های محوری حکمرانان، فلاسفه و کنش‌گران اجتماعی بوده است. در جوامع اولیه، نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی در توزیع منابع و خدمات، ساختار طبقاتی مستحکمی را ایجاد کرده بود که به نفع گروه‌های ممتاز و به زیان اقشار فرودست عمل می‌کرد. به عنوان مثال، در تمدن‌های مصر و بین‌النهرین، نظام طبقاتی صلبی مانع از دستیابی به برابری در توزیع منابع می‌شد؛ (ملکی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۴۸). این الگو در یونان باستان نیز تداوم یافت؛ افلاطون در جمهور، عدالت را در گرو انجام وظایف مشخص هر طبقه اجتماعی می‌دانست، درحالی‌که ارسطو با تأکید بر مفهوم شایستگی، تمایزی میان عدالت و برابری قائل بود (صوریان و جمالزاده، ۲۰۲۲: ۱۰۰).

در قرون وسطی، عدالت اجتماعی با تفکرات مذهبی و ساختارهای فئودالی درهم‌تنیده بود. زمین به عنوان منبع اصلی ثروت، در اختیار نخبگان و کلیسا قرار داشت و نابرابری در دسترسی به منابع میان طبقات اجتماعی را تشدید می‌کرد.

رسانس، با بازتعریف حقوق شهروندی و مشارکت اجتماعی، افق‌های جدیدی برای عدالت اجتماعی گشود و پایه‌گذار تحولاتی اساسی در این زمینه شد (دباغیان، ۲۰۱۶: ۴۴).

با وقوع انقلاب صنعتی و رشد سریع شهرنشینی، نابرابری‌های فضایی و اجتماعی به شکلی بی‌سابقه افزایش یافتند. شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین در کنار محلات ثروتمند، بازتابی از توزیع ناعادلانه منابع شهری بود. این نابرابری‌ها به ظهور جنبش‌های کارگری و حقوق شهروندی انجامید که مفاهیم نوینی از عدالت اجتماعی را وارد عرصه برنامه‌ریزی شهری کردند (زیاری و کرامت، ۱۳۸۲: ۱۵۳).

«هانری لوفور»، در نیمه دوم قرن بیستم و با انتشار اثر حق به شهر، مفاهیم عدالت اجتماعی را با تحلیل فضایی شهر پیوند داد. او بر این باور بود که عدالت اجتماعی باید در همه ابعاد فضاهای شهری متجلی شود و همه شهروندان حق دسترسی برابر به منابع، امکانات و خدمات شهری را داشته باشند. لوفور فراتر از توزیع اقتصادی، بر دسترسی به فضاهای عمومی و مشارکت سیاسی در تصمیم‌گیری‌ها تأکید می‌کرد. در دوران معاصر، روند جهانی شدن و گسترش مهاجرت‌های بین‌المللی، شهرها را با تغییرات عمیقی مواجه کرده است. شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین، بحران بدمسکنی، و چالش‌های زیست‌محیطی، ضرورت بازاندیشی در مفهوم عدالت اجتماعی را بیش از پیش آشکار ساخته است. در این بستر، مفاهیم توسعه پایدار و عدالت فضایی به عنوان ابعاد نوینی از عدالت اجتماعی مطرح شده‌اند. عدالت فضایی بر توزیع عادلانه خدمات و منابع شهری بر اساس نیازهای اجتماعی و زیست‌محیطی تأکید دارد و از آن به عنوان ابزاری برای ارتقای کیفیت زندگی شهری یاد می‌شود (میرآبادی و همکاران، ۲۰۱۸: ۶۰۶-۶۰۸).

- هانری لوفور و حق به شهر

هانری لوفور در کتاب حق به شهر (۱۹۶۸)^۴ مفهوم «حق به شهر» را معرفی کرد که به عنوان یکی از پایه‌های نظری عدالت اجتماعی در شهرها شناخته می‌شود. لوفور بر این باور است که شهر باید فضایی باشد که همه مردم، به ویژه طبقات فرودست، بتوانند به منابع و امکانات آن دسترسی داشته باشند. او به ویژه بر اهمیت مشارکت در فرآیندهای شهری و بازآفرینی اجتماعی تأکید دارد. این ایده در دهه‌های اخیر تبدیل به یک ابزار تحلیلی برای ارزیابی نابرابری‌های اجتماعی و فضایی در طرح‌های توسعه شهری شده است و به ویژه در تحلیل‌های مربوط به طرح‌های جامع شهری مانند طرح جامع شهر پرنده، کاربرد دارد.

- دیوید هاروی و عدالت اجتماعی در شهر

«دیوید هاروی»، از برجسته‌ترین نظریه‌پردازان عدالت اجتماعی، در کتاب عدالت اجتماعی و شهر (۱۹۷۳)^۵ به بررسی نابرابری‌های فضایی و اقتصادی در شهرها می‌پردازد. او تحلیل‌های مارکسیستی را به کار می‌برد و بر این باور است که شهرها به عنوان ساختارهایی پیچیده، بستر اصلی توزیع نابرابر منابع هستند. هاروی تأکید می‌کند که عدالت اجتماعی در شهرها باید به دنبال برابری در دسترسی به منابع و خدمات شهری و کاهش نابرابری‌های طبقاتی باشد.

- نانسی فریزر و عدالت اجتماعی چندبعدی

«نانسی فریزر» در مقاله بازنگری عدالت در دنیای جهانی شده (۲۰۰۵)^۶ عدالت را از ابعاد مختلف بررسی می‌کند. او تأکید دارد که عدالت اجتماعی تنها در توزیع منصفانه منابع اقتصادی نیست، بلکه باید به مسائل مربوط به شناسایی فرهنگی و مشارکت سیاسی نیز پرداخته شود. فریزر برای تحقق عدالت اجتماعی در جهانی شدن، به ضرورت ایجاد فضاهای باز و قابل دسترس برای گروه‌های مختلف اجتماعی تأکید دارد.

- پیتر مارکوس و برنامه‌ریزی مشارکتی برای عدالت فضایی

«پیتر مارکوس» و همکارانش در کتاب دموکراسی شهری و تله محلی (۲۰۰۶)^۷ به بررسی چالش‌ها و محدودیت‌های

حکم‌رانی مشارکتی در زمینه عدالت اجتماعی پرداخته‌اند. او معتقد است که مشارکت محلی همی‌شه منجر به نتایج مثبت نمی‌شود و باید به طور دقیق ارزیابی شود. این پژوهش‌ها بر اهمیت انتخاب روش‌های مناسب برای مشارکت و بررسی چالش‌ها و مشکلات اجرایی تأکید دارند.

- پاتریشیا هیلی و برنامه‌ریزی مشارکتی در جوامع شهری

«پاتریشیا هیلی» در کتاب برنامه‌ریزی مشارکتی: شکل‌دهی به مکان‌ها در جوامع پراکنده (۱۹۹۷)^۸ به طور جامع به بررسی فرآیندهای برنامه‌ریزی مشارکتی و چگونگی تعامل میان ذی‌نفعان مختلف در فرآیندهای شهری می‌پردازد. او معتقد است که برنامه‌ریزی شهری باید به گونه‌ای صورت گیرد که تمامی گروه‌های اجتماعی از جمله طبقات پایین‌تر و حاشیه‌ای، فرصت مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها را داشته باشند. هیلی هم‌چنین بر اهمیت پیوند بین توسعه شهری و عدالت اجتماعی تأکید دارد.

- فاینشتاین و شهر عادلانه

«سوزان فاینشتاین» در کتاب شهر عادلانه (۲۰۱۰)^۹ به بررسی معیارهای عدالت در شهرها و راه‌کارهای رسیدن به شهر عادلانه از طریق سیاست‌های مشارکتی و فراگیر پرداخته است. فاینشتاین بر این باور است که شهر عادلانه باید محیطی باشد که در آن تمامی شهروندان بتوانند به طور برابر از مزایای زندگی شهری بهره‌مند شوند و از حقوق اجتماعی و اقتصادی برخوردار باشند. او در این کتاب تجربیات مختلف شهری را بررسی می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه مشارکت شهروندان می‌تواند به تحقق عدالت اجتماعی در شهرها کمک کند.

- صدیق و موسوی (۱۳۹۴) و عدالت اجتماعی در توسعه شهری در ایران

در ایران نیز مطالعاتی در زمینه عدالت اجتماعی و توسعه شهری انجام شده است. «صدیق» و «موسوی» (۱۳۹۴) در مقاله‌ای تحت عنوان «عدالت اجتماعی در توسعه شهری: بررسی رویکردهای نظری و کاربردی» به تحلیل تطبیقی مفهوم عدالت اجتماعی در طرح‌های توسعه شهری در ایران پرداخته‌اند. آن‌ها تأکید می‌کنند که عدالت اجتماعی در ایران بیش‌تر در چارچوب توزیع عادلانه خدمات و امکانات شهری و مشارکت گروه‌های مختلف اجتماعی در فرآیندهای تصمیم‌گیری شکل گرفته است.

- محمدرضا پورجعفر و همکاران (۱۳۹۸) و عدالت فضایی در طرح‌های جامع شهری

«محمدرضا پورجعفر» و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی عدالت فضایی در طرح‌های جامع شهری: مطالعه موردی شهر پرنده» به بررسی نابرابری‌های اجتماعی و فضایی در اجرای طرح جامع شهر پرنده پرداخته‌اند. این مطالعه نشان می‌دهد که چگونه عدم رعایت اصول عدالت فضایی و مشارکت شهروندان می‌تواند به افزایش تضادهای اجتماعی و نابرابری‌ها منجر شود. آن‌ها بر اهمیت تحلیل و ارزیابی عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهری تأکید دارند.

۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر با هدف تحلیل جایگاه عدالت اجتماعی در توسعه شهری از منظر حق به شهر لوفور در طرح جامع شهر جدید پرنده انجام شده است. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از لحاظ ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی است. پژوهش‌گران با استفاده از روش اسنادی، اسناد و داده‌های موجود طرح جامع شهر جدید پرنده را بررسی کردند و با تحلیل دقیق این اسناد و بررسی نحوه پیاده‌سازی اصول حق به شهر لوفور، ابعاد مختلف عدالت اجتماعی در این طرح را بازخوانی کردند. به منظور بررسی عمیق‌تر موضوع و آگاهی از نظرات شهروندان شهر جدید پرنده با ۲۴ نفر

مصاحبه عمیق و نیمه ساختاریافته انجام گرفت. داده های حاصل از این مصاحبه در تحلیل یافته ها و صحت سنجی مدعیات نظری استفاده شد.

ویژگی های مصاحبه شونده گان در این پژوهش با تأکید بر تنوع اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی آنان در متن مقاله و به ویژه در بخش نقل قول ها آمده است. این گروه شامل طیفی از ساکنان شهر جدید پرند از نظر سن، جنسیت، وضعیت اشتغال، مدت اقامت در شهر و میزان درگیری و تعامل آنان با فضاهای شهری بوده است. هدف از این تنوع، دستیابی به روایتی جامع و چندوجهی از تجربه زیسته شهروندان در مواجهه با ساختار فضایی و اجتماعی پرند و درک چالش های مرتبط با عدالت فضایی و حق به شهر بوده است.

روش نمونه گیری این پژوهش، ترکیبی از نمونه گیری «هدفمند»، «گلوله برفی»^۱ و «تصادفی»^۲ بوده است. در نمونه گیری هدفمند، مشارکت کنندگان بر اساس تجربه زیسته خاص خود در پرند، اعم از سکونت طولانی مدت، برخورداری یا محرومیت از زیرساخت های شهری، و میزان درگیری در فرآیندهای تصمیم گیری شهری انتخاب شده اند. در نمونه گیری گلوله برفی، مصاحبه شونده گان، سایر افرادی را که تجربه های مشابه یا مکملی در حوزه استفاده و مواجهه با فضاهای شهری پرند داشتند، معرفی کردند. هم چنین، از نمونه گیری تصادفی نیز برای افزایش تنوع در گروه مصاحبه شونده گان استفاده شد تا گستره ای جامع از تجربه های اجتماعی و فضایی در پژوهش منعکس گردد.

معیارهای انتخاب مشارکت کنندگان بر اساس چندین شاخص اساسی تعیین شده است. نخست، دسترسی به مشارکت کنندگان و امکان انجام مصاحبه های عمیق. دوم، تجربه مستمر و طولانی مدت زیست در پرند، به ویژه در میان افرادی که تغییرات اجتماعی و فضایی شهر را در طول زمان مشاهده و درک کرده اند. سوم، ارتباط پیشین برخی مشارکت کنندگان با پژوهش گر که به درک عمیق تر از تعامل آن ها با فضاهای شهری و شبکه های اجتماعی منجر شد. چهارم، معرفی مشارکت کنندگان از سوی سایرین، که به شمول افراد با تجربه های متنوع و دیدگاه های مکمل کمک کرد. علاوه بر این، برای افزایش روایی پژوهش، سعی شد نمونه ها از نظر پایگاه اجتماعی، وضعیت اقتصادی، سطح تحصیلات و سبک زندگی، بازتابی از طیف گسترده ساکنان پرند باشند تا ابعاد گوناگون زیست شهری در این فضا به درستی بازنمایی گردد.

در چارچوب نمونه گیری هدفمند، مشارکت کنندگانی برگزیده شدند که تجربه زیسته آنان بتواند ابعاد نادیده گرفته شده عدالت فضایی و سازوکارهای تحقق یا انکار «حق به شهر» را در بافت اجتماعی-فضایی پرند روشن سازد. این افراد شامل چهار گروه عمده بودند: نخست، ساکنان با سابقه ای که حضور طولانی مدت آنان در شهر، امکان مشاهده و تحلیل تحولات کالبدی، فضایی و نهادی پرند را فراهم کرده بود؛ دوم، شهروندانی که در مناطق دارای محرومیت های زیرساختی و خدماتی (به ویژه در فازهای پیرامونی یا کم برخوردار) سکونت داشتند و بدن زیسته شان با فقدان دسترسی عادلانه به فضاهای شهری مواجه بود؛ سوم، کنش گران روزمره فضاهای عمومی نظیر رانندگان تاکسی، دست فروشان و معلمان مدارس دولتی که بالایه های متکثر زندگی شهری در تماس مستقیم بودند؛ و چهارم، افرادی که پیشینه ای از مشارکت اجتماعی و سیاسی در شوراهای محلی، کمپین های حق محور، یا شبکه های هم یاری محلی داشتند. انتخاب این افراد با هدف دستیابی به روایت هایی از پایین و از منظر تجربیات زیسته صورت گرفت؛ روایاتی که بتوانند شکاف های میان برنامه ریزی رسمی و زیست روزمره را بازنمایی کنند.

داده های این پژوهش به طور عمده از منابع اسنادی و ثانویه استخراج شده و برای تحلیل آن ها از روش های کیفی استفاده شده است. علاوه بر این، برای جمع آوری اطلاعات تکمیلی، از روش های میدانی هم چون مصاحبه های عمیق با ساکنان، کارشناسان و متخصصین حوزه شهرسازی و هم چنین مشاهده مستقیم در فضاهای شهری بهره گرفته شده است. جامعه مورد مطالعه این پژوهش شامل شهروندان، ساکنان بومی و مهاجر، و کارشناسان حوزه شهرسازی و برنامه ریزی شهری در پرند است. داده های میدانی این پژوهش از بهار ۱۴۰۲ تا تابستان ۱۴۰۳ ه.ش. گردآوری شده و مصاحبه ها با استفاده از روش نمونه گیری هدفمند، گلوله برفی و تصادفی، در فضاهای عمومی مختلف شهر، از جمله پارک ها، مراکز خرید و خیابان های اصلی انجام شده است. نتایج این پژوهش به دلیل ویژگی های روش شناختی آن، به ویژه روش نمونه گیری و

شرایط خاص زمانی و مکانی، ممکن است قابل تعمیم به کل جمعیت شهر پرنده نباشد. از این رو انجام مطالعات گسترده‌تر، به ویژه در زمینه زیست روزمره و عدالت فضایی در شهرهای جدید، ضروری است. به منظور گردآوری داده‌ها، مصاحبه‌های این پژوهش در فضاهای عمومی و پرتردد مختلف شهر جدید پرنده صورت پذیرفت. این فضاها شامل موارد جدول ۱ می‌شوند.

جدول ۱: انتخاب این مکان‌ها با هدف پوشش گسترده‌ای از گروه‌های اجتماعی و دسترسی به پاسخ‌گویان متنوع صورت گرفت (نگارندگان، ۱۴۰۳).
Tab. 1: These locations were selected with the aim of covering a wide range of social groups and ensuring access to diverse respondents. (Authors, 2024).

پارک زنان، بوستان بهشت، خیابان‌های توچال جنوبی و شمالی.	فاز ۱
بوستان مشاهیر، بوستان فدک، خیابان فردوسی، کوهستان، سرو ۷ و ۸، مرکز خرید اتکا.	فاز ۲
خیابان‌های خیام، پاساژ پرنده، مجتمع تجاری پردیسان.	فاز ۳
بوستان مشاهیر، خیابان‌های بوعلی‌سینا، ۱۵ خرداد، تیر ۷، مجتمع تجاری ساتا.	فاز ۴

۴. مروری بر طرح جامع شهر جدید پرنده

طرح جامع شهر جدید پرنده با هدف سازمان‌دهی توسعه فضایی و پاسخ‌گویی به نیازهای فزاینده جمعیتی و اقتصادی این منطقه تدوین شده است. پرنده، به دلیل موقعیت استراتژیک خود در نزدیکی تهران، یکی از مهم‌ترین شهرهای جدید کشور محسوب می‌شود که در تأمین مسکن گروه‌های مختلف اجتماعی نقش به‌سزایی دارد. این طرح بر ایجاد تعادل بین گسترش فیزیکی شهر و ارائه خدمات ضروری در حوزه‌هایی مانند مسکن، حمل‌ونقل و فضاهای عمومی متمرکز است (طرح توسعه و عمران پرنده، ۱۳۸۵).

در سال ۱۳۸۵ ه.ش.، طرح توسعه و عمران شهر پرنده به منظور برنامه‌ریزی فضایی و کالبدی آن تدوین شد. این طرح به عنوان چارچوبی جامع برای مدیریت توسعه شهری عمل کرده و مبنای تهیه طرح تفصیلی قرار گرفت. در طرح تفصیلی، جزئیات دقیق‌تری از نحوه تخصیص کاربری اراضی، شبکه معابر و توزیع فضاهای عمومی و خصوصی مشخص شد تا توسعه شهر به شکلی پایدار و متوازن مدیریت شود. تدوین این طرح‌ها با هدف بهبود کیفیت زندگی شهروندان و ایجاد زیرساخت‌های کارآمد شهری صورت گرفت (طرح توسعه و عمران پرنده، ۱۳۸۵).

پرنده در ۴۰ کیلومتری جنوب غربی تهران و در مجاورت فرودگاه بین‌المللی امام خمینی قرار دارد. انتخاب این موقعیت جغرافیایی به دلایل مختلفی از جمله دسترسی مناسب به زیرساخت‌های حمل‌ونقل منطقه‌ای و ملی انجام شد. نزدیکی به بزرگراه تهران-ساوه، ارتباط سریع با تهران و سایر نقاط را تسهیل کرده و مجاورت با خط آهن تهران-جنوب نیز بر اهمیت اقتصادی و لجستیکی شهر افزوده است. علاوه بر این، هم‌جواری با شهر رباط کریم به عنوان یک مرکز خدماتی مکمل، شرایط سکونت مناسب‌تری برای ساکنان پرنده فراهم کرده است (طرح توسعه و عمران پرنده، ۱۳۸۵).

موقعیت جغرافیایی پرنده، علاوه بر دسترسی به مسیرهای ارتباطی کلیدی، ظرفیت‌های اقتصادی متعددی را نیز برای این شهر فراهم کرده است. هم‌جواری با طرح پایانه آپرین و انبارهای بازرگانی، پرنده را به یک مرکز مهم در زنجیره تأمین و ترانزیت کالا تبدیل کرده است. هم‌چنین، این شهر با بهره‌گیری از فرصت‌های صنعتی و تجاری، زمینه اشتغال و توسعه اقتصادی را برای ساکنان خود فراهم آورده است. این ویژگی‌ها، پرنده را نه تنها به یک سکونتگاه جدید، بلکه به یک قطب اقتصادی نوظهور در منطقه تبدیل کرده است (طرح توسعه و عمران پرنده، ۱۳۸۵).

۵. تحلیل بخش‌هایی از طرح جامع شهر پرنده از منظر حق به شهر

اصطلاح «حق به شهر»^{۱۳} که هانری لوفور آن را معرفی کرد مفهومی گسترده از عدالت اجتماعی را در بستر شهر ارائه می‌دهد.

این مفهوم شامل حقوقی است که نه تنها به دسترسی به فضاهای شهری، بلکه به حق مشارکت در تصمیم‌گیری‌های مربوط به مدیریت شهر و بازتوزیع منابع و خدمات شهری نیز تأکید دارد. به گفته هاروی (۲۰۰۳)، حق به شهر تنها یک مطالبه فردی نیست، بلکه مفهومی اجتماعی است که هدف آن تغییر اساسی در فرآیندهای شهری است.

طرح جامع شهر جدید پرند، به عنوان یکی از شهرهای جدید ایران، می‌تواند از این منظر تحلیل شود. هدف اصلی این طرح، ساماندهی فضایی و کاهش تراکم جمعیتی تهران بوده است؛ اما از منظر نظریه حق به شهر، چالش‌هایی هم چون محدودیت در دسترسی برابر به خدمات شهری، نبود مشارکت مؤثر شهروندان در برنامه‌ریزی‌ها، و ضعف در پاسخ‌گویی به نیازهای اجتماعی مشاهده می‌شود (مک‌کان و پورتر، ۲۰۰۹: ۲۴). درعین حال، این طرح جنبه‌های مثبتی مانند تأمین زیرساخت‌ها و برنامه‌ریزی اولیه را داراست، اما تحقق کامل حق به شهر نیازمند بازنگری در فرآیندهای اجرایی آن است.

۵-۱. بازتولید عدالت در دسترسی به زیرساخت‌ها

طرح جامع شهر جدید پرند به عنوان یکی از مهم‌ترین اقدامات در عرصه برنامه‌ریزی شهری مدرن ایران، با هدف کاهش تراکم جمعیت در کلان‌شهر تهران و ساماندهی فضایی، زمینه‌ای برای تبیین و بررسی عمیق مفاهیم پیچیده عدالت اجتماعی و توسعه پایدار فراهم می‌آورد. این طرح به‌ویژه با تأکید بر ارتقای کیفیت زندگی شهروندان و تسهیل دسترسی آنان به خدمات شهری و زیرساخت‌ها طراحی شده است. در تحلیل آن از منظر نظریه‌های معاصر عدالت اجتماعی، به‌ویژه اندیشه‌های هانری لوفور، برخی نکات اساسی و قابل تأمل در خصوص تحقق عدالت فضایی و اجتماعی مطرح می‌شود که نیازمند تأملات عمیق‌تری در ساختارهای قدرت و مناسبات اجتماعی حاکم بر فضاهای شهری است.

از دیدگاه هانری لوفور، «حق به شهر» نه صرفاً مفهومی حقوقی یا کالبدی، بلکه پارادایمی اجتماعی-سیاسی است که بر بازتعریف روابط قدرت در فضای شهری تأکید دارد. این حق شامل دو مؤلفه بنیادین است: «حق به حضور»^{۱۴}، که بر مشارکت فعال و برابر تمامی شهروندان در حیات شهری تأکید دارد، و «حق به تصرف»^{۱۵}، که به معنای بازپس‌گیری فضای شهری و بازآفرینی آن بر اساس نیازها و خواسته‌های جمعی، در برابر سلطه ساختارهای سرمایه‌داری است (لوفور، ۱۴۰۲؛ باتلر، ۱۳۹۸). طرح توسعه شهری پرند، به‌رغم تلاش‌هایی برای ارائه مسکن مقرون به صرفه و ارتقای برخی زیرساخت‌ها، به‌وضوح در تحقق این دو مؤلفه با چالش مواجه است. تمرکز این طرح عمدتاً بر ابعاد کالبدی و زیرساختی معطوف بوده و به مسائل اجتماعی و فرهنگی شهروندان توجه کافی نداشته است. این غفلت از ابعاد اجتماعی به‌ویژه در نبود نهادهای مشارکت‌محور و فرآیندهای تصمیم‌گیری دموکراتیک مشهود است. در نتیجه، فرصت‌های شهروندان برای حضور معنادار در فرآیندهای سیاست‌گذاری شهری و تصرف فعالانه فضاهای شهری محدود شده است.

در پرند، این نارسایی در ایجاد نهادهای محلی و ساختارهای مشارکتی مؤثر، نابرابری‌های اجتماعی و فضایی را تشدید کرده است. توزیع غیرعادلانه امکانات و خدمات، همراه با بی‌توجهی به نیازهای روزمره شهروندان، نشان‌دهنده تداوم ساختارهای سلطه در فضای شهری است. این وضعیت، تضاد میان وعده‌های عدالت اجتماعی در طرح‌های توسعه شهری و واقعیت‌های میدانی را برجسته می‌کند. بازنگری در سیاست‌های توسعه شهری پرند مستلزم توجه به مؤلفه‌های کلیدی حق به شهر است. این بازنگری باید از طریق تقویت نهادهای مشارکتی، توزیع عادلانه امکانات، و ایجاد فرصت‌های برابر برای حضور و تصرف فضای شهری توسط تمامی شهروندان محقق شود. چنین سیاست‌هایی می‌توانند به کاهش نابرابری‌ها، ارتقای عدالت فضایی و تحقق شهری دموکراتیک‌تر منجر شوند. آمارها و گزارش‌های مختلف، از جمله داده‌های مراکز آمار و «تحقیقات میدانی»^{۱۶}، به‌وضوح ناکامی‌هایی را در تحقق اهداف اولیه طرح در زمینه زیرساخت‌های مؤثر و فراهم آوردن فرصت‌های کافی برای مشارکت شهروندان در فرآیندهای تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی شهری نشان می‌دهند. به عنوان مثال، برخلاف تأکید طرح بر توزیع برابر خدمات، ناتوانی در ارائه زیرساخت‌های مناسب و عدم ایجاد بسترهای لازم برای مشارکت‌های مدنی در فرآیندهای

تصمیم‌گیری، باعث گسترش نابرابری‌های اجتماعی و فضایی شده است. مشارکت اجتماعی و توجه به ابعاد اجتماعی در برنامه‌ریزی شهری ابزارهای اساسی برای تحقق عدالت فضایی و ارتقای کیفیت زندگی شهری هستند. بنابراین، بازنگری در سیاست‌های اجرایی طرح پرنده و اتخاذ رویکردی جامع‌تر که ابعاد اجتماعی و فضایی را به طور هم‌زمان مدنظر قرار دهد، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. این رویکرد می‌تواند در جهت تحقق اهداف عدالت‌محور و توسعه پایدار در این شهر جدید گامی مؤثر و بنیادین باشد.

جدول ۲، نشان می‌دهد که طرح جامع شهر جدید پرنده، با وجود اهداف اولیه در جهت ایجاد توازن فضایی و بهبود کیفیت زندگی، با چالش‌های جدی در تحقق مؤلفه‌های بنیادین این مفاهیم مواجه است. عدالت شهری، در بطن خود، مستلزم دسترسی برابر شهروندان به خدمات و زیرساخت‌هاست. در این راستا، توزیع نابرابر امکاناتی هم‌چون حمل‌ونقل عمومی، مراکز بهداشتی، و فضاهای عمومی در مناطق مختلف پرنده، به وضوح گویای نارسایی‌های ساختاری است که به تقویت شکاف‌های فضایی منجر شده است.

از سوی دیگر، عدالت اجتماعی، که بر تأمین فرصت‌های برابر و کاهش تبعیض‌های ساختاری تأکید دارد، در این طرح با موانع مشابهی روبه‌روست. برای نمونه، ناکارآمدی در تأمین مسکن مقرون به صرفه و تخصیص ناعادلانه آن به گروه‌های هدف، به افزایش شکاف طبقاتی و تضعیف انسجام اجتماعی انجامیده است. علاوه بر این، کمبود نهادهای مؤثر برای مشارکت فعال شهروندان در تصمیم‌گیری‌های محلی، که یکی از ارکان اساسی عدالت اجتماعی محسوب می‌شود، نه تنها به کاهش حس تعلق اجتماعی منجر شده، بلکه توان توانمندسازی گروه‌های حاشیه‌ای را نیز تضعیف کرده است.

جدول ۲. آمار و شاخص‌های زیرساختی در طرح جامع شهر جدید پرنده (منابع: گزارش‌های مرکز آمار ایران، گزارش‌های وزارت راه و شهرسازی، گزارش‌های میدانی و نظارت‌های محلی).

Tab. 2: Infrastructure Statistics and Indicators in the Master Plan of the New City of Parand

زیرساخت	هدف طرح	وضعیت فعلی	چالش‌ها و نارسایی‌ها
مسکن	تأمین مسکن مقرون به صرفه برای جمعیت شهری	۶۲٪ از هدف تحقق یافته است	کمبود واحدهای مسکونی مطابق با نیاز واقعی، مشکلات در تخصیص عادلانه مسکن
حمل‌ونقل عمومی	ایجاد شبکه حمل‌ونقل عمومی مناسب و پایدار	۵۰٪ از شبکه حمل‌ونقل عمومی اجرا شده است	ترافیک سنگین، عدم توسعه کافی ایستگاه‌های حمل‌ونقل عمومی و دسترسی محدود به خطوط مترو
آب‌وفاضلاب	تأمین سامانه‌های آب‌وفاضلاب برای جمعیت شهری	۴۳٪ از جمعیت تحت پوشش سامانه قرار دارند	نبود برخی زیرساخت‌های حیاتی، تأخیر در اجرای پروژه‌های فاضلاب
برق و انرژی	تأمین شبکه برق پایدار و مطابق با نیازهای شهری	برخی از مناطق با قطعی برق مواجه هستند	عدم هماهنگی در تأمین برق برای مناطق جدید، نیاز به توسعه شبکه‌های توزیع برق
فضاهای عمومی	ایجاد فضاهای عمومی مانند پارک‌ها و میدان‌ها	۳۸٪ از فضاهای عمومی در طرح تحقق یافته است	کمبود فضاهای سبز و عمومی مناسب برای تفریح و تعامل اجتماعی
مراکز آموزشی	احداث مدارس و دانشگاه‌ها	۶۰٪ از مدارس در حال احداث هستند	عدم دسترسی به مراکز آموزشی با کیفیت در برخی نواحی
مراکز بهداشتی	تأمین مراکز بهداشتی و درمانی در دسترس	۵۵٪ از مراکز درمانی ایجاد شده‌اند	کمبود مراکز درمانی و بهداشتی در مناطق مختلف شهر
امنیت شهری	ایجاد زیرساخت‌های امنیتی و دوربین‌های نظارتی	۳۰٪ از مناطق تحت پوشش سامانه‌های امنیتی هستند	ضعف در سامانه‌های امنیتی و نظارتی در برخی محله‌ها

۵-۲. گسست فضایی در دسترسی به خدمات عمومی

طرح جامع شهر جدید پرند با هدف ساماندهی تراکم جمعیتی تهران و فراهم‌آوری زیرساخت‌های ضروری برای ساکنان جدید، یکی از نمونه‌های مهم برنامه‌ریزی شهری مدرن در ایران به‌شمار می‌آید. یکی از ابعاد کلیدی این طرح، ایجاد توزیع عادلانه خدمات شهری است. ساختار سلسله‌مراتبی این طرح، از محله تا سطح کلان‌شهر، به‌گونه‌ای طراحی شده که دسترسی ساکنان به خدمات مختلف مانند بهداشت، آموزش، حمل‌ونقل عمومی، و فضاهای عمومی شهری را به‌طور برابر در تمامی سطوح تضمین کند. هدف این است که تمامی ساکنان، اعم از ساکنان محله‌های جدید یا محله‌های قدیمی‌تر، از مزایای یکسانی برخوردار باشند و دسترسی به خدمات مختلف به‌طور عادلانه در کل شهر توزیع شود. در حالی که این هدف در طرح جامع شهر پرند به‌وضوح بیان شده است، اجرای آن با چالش‌های مختلفی مواجه است. یکی از مسائل اصلی در تحقق توزیع عادلانه خدمات، نیاز به هماهنگی میان نهادهای مختلف شهری است. برای مثال، نهادهای مسئول در زمینه تأمین مسکن، حمل‌ونقل، و زیرساخت‌های اجتماعی باید به‌طور هماهنگ و با مشارکت هم‌زمان فعالیت کنند. اگر این هماهنگی به‌درستی برقرار نشود، ممکن است تمرکز خدمات در مناطق خاص یا مراکز شهری باعث ایجاد شکاف‌های فضایی و اجتماعی گردد که با اصول عدالت اجتماعی و فضایی مغایر است، لذا غیر از این در بخش مختلف شهر جدید ویلاهای لوکسی اجرا شده که با مؤلفه‌های حق به شهر و عدالت شهری در تضاد است. در طرح جامع شهر جدید پرند، هدف اصلی از ایجاد این ویلاهای لوکس، جذب طبقات بالای اقتصادی بوده است. این اقدام نه تنها به نابرابری‌های اجتماعی دامن می‌زند بلکه نهادهای مسئول در ارائه خدمات شهری، تحت تأثیر محدودیت‌های اقتصادی و فشارهای اجتماعی، قادر به ارائه خدمات مناسب به گروه‌های کم‌درآمد و مهاجرانی که به‌عنوان ساکنان جدید این شهر وارد می‌شوند، نبوده‌اند. ساخت این ویلاها به‌طور غیر مستقیم منجر به شکل‌گیری مناطق خاص و ویژه‌ای می‌شود که در آن‌ها تنها طبقات خاصی از جامعه قادر به دسترسی به منابع و خدمات شهری هستند. در مقابل، سایر مناطق به دلیل نبود زیرساخت‌های مناسب و نبود توجه به نیازهای گروه‌های مختلف اجتماعی، با مشکلات متعددی روبه‌رو می‌شوند.

ایجاد این شکاف‌ها، نه تنها منجر به بی‌عدالتی اجتماعی در سطح محله‌ها می‌شود، بلکه می‌تواند تضادهای اجتماعی و اقتصادی گسترده‌تری را در درازمدت به وجود آورد. مشارکت فعال طبقات مختلف اجتماعی در فرآیندهای تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی شهری باید مورد توجه قرار گیرد تا عدالت فضایی و اجتماعی به‌طور واقعی محقق شود. در غیر این صورت، در کنار توسعه فیزیکی و کالبدی، شاهد تداوم و حتی تشدید نابرابری‌ها در دیگر ابعاد اجتماعی و اقتصادی خواهیم بود. این بی‌عدالتی اجتماعی از منظر «حق به شهر» لوفور نیز قابل تحلیل است. لوفور تأکید دارد که شهر باید به تمامی ساکنان خود تعلق داشته باشد و نه فقط گروه‌های خاص یا طبقات بالا. در واقع، حق به شهر به معنای دسترسی برابر به فضاها، منابع و فرصت‌های اجتماعی است که در طرح جامع پرند، این اصل به‌درستی لحاظ نشده است. در شرایطی که ویلاهای لوکس در بخش‌های خاصی از شهر ساخته می‌شوند، این امر عملاً گروه‌های کم‌درآمد را از فرصت‌های اجتماعی و فضایی محروم می‌کند و دسترسی عادلانه به منابع شهری را محدود می‌سازد. (طرح توسعه و عمران پرند، ۱۳۸۵).

۵-۳. تجسم مشارکت در برنامه‌ریزی شهری

در دهه‌های اخیر، مفهوم «مشارکت» به‌طور فزاینده‌ای در حوزه مدیریت شهری و حکمرانی اهمیت یافته است (پاتنام، ۲۰۰۰: ۱۵). مشارکت فعال شهروندان در فرآیندهای برنامه‌ریزی شهری یکی از ارکان اساسی برای ارتقای کیفیت زندگی شهری و تحقق «توسعه پایدار»^{۱۷} به‌شمار می‌رود (استروم، ۱۹۹۰: ۵۸). این مفهوم به معنای حضور جدی و مؤثر شهروندان در تصمیم‌گیری‌ها و اجرای سیاست‌های عمومی است که از طریق آن می‌توان به عدالت اجتماعی و فضایی دست یافت. مشارکت نه تنها موجب افزایش شفافیت و پاسخ‌گویی در مدیریت شهری می‌شود، بلکه می‌تواند «حس تعلق»^{۱۸} و مسئولیت‌پذیری را در میان ساکنان شهر تقویت کند (فانگ و رایت، ۲۰۰۱: ۳۲).

در چارچوب حکمرانی خوب، مفهوم «شراکت»^{۱۹} به عنوان یک عنصر حیاتی برای حل مشکلات شهری و دست‌یابی به توسعه پایدار مطرح است. شراکت به معنای همکاری فعال و مشترک است که فراتر از مشارکت می‌رود. در حالت مشارکت، افراد و نهادها به طور مستقل وظایف خود را انجام می‌دهند، اما در شراکت، تمامی طرف‌ها به تبادل اطلاعات و داده‌ها می‌پردازند تا به طور مشترک مسائل را حل کنند و شرایط را بهبود بخشند (پاتنام، ۱۹۹۳: ۴۷). شراکت در حکمرانی شهری مستلزم تعامل دوسویه و متقابل است که می‌تواند به اتخاذ تصمیمات مؤثرتر منجر شود، و برای این منظور، نیاز به ایجاد فضاهای گفت‌وگو و برقراری ارتباطات مستمر میان ذی‌نفعان مختلف وجود دارد (هاروی، ۲۰۰۸: ۱۰۵).

در راستای نظریه «حق به شهر» که توسط هانری لوفور مطرح شد، مشارکت فعال شهروندان در فرآیندهای تصمیم‌گیری شهری به‌ویژه در تدوین و اجرای طرح‌های جامع شهری از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. لوفور تأکید می‌کند که شهر باید به عنوان فضایی برای تحقق حقوق اجتماعی و اقتصادی برای همه ساکنان باشد و در این مسیر، مشارکت شهروندان یکی از ارکان اساسی به‌شمار می‌رود. به عبارت دیگر، مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها و شکل‌دهی به شهر باعث می‌شود که افراد نه تنها به منابع و خدمات شهری دسترسی عادلانه‌تری پیدا کنند، بلکه احساس تعلق به محیط خود و هویت شهری‌شان نیز تقویت می‌شود.

با این حال، در طرح جامع شهر جدید پرند، به‌ویژه در مراحل مختلف طراحی و اجرا، مشارکت شهروندان در فرآیندهای تصمیم‌گیری به شکلی جدی مورد توجه قرار نگرفته است. این بی‌توجهی به مشارکت فعال شهروندان در برنامه‌ریزی‌های شهری باعث می‌شود که بسیاری از نیازهای واقعی و اولویت‌های ساکنان این شهر جدید در نظر گرفته نشود. به عنوان مثال، اگر بخواهیم این موضوع را با یک تمثیل توضیح دهیم، تصور کنید که یک جشنواره بزرگ شهری برای گروه‌های مختلف ساکنان در حال برنامه‌ریزی است، اما بدون مشاوره و مشارکت با خود افراد، این جشنواره فقط برای یک گروه خاص از جامعه طراحی می‌شود، به طوری که سلیقه‌ها و نیازهای دیگر گروه‌ها نادیده گرفته می‌شود. در نتیجه، نه تنها این جشنواره نمی‌تواند برای همه جذاب و مفید باشد، بلکه ممکن است موجب بی‌توجهی و دلزدگی گروه‌های دیگر شود که از این فرآیند کنار گذاشته شده‌اند. در خصوص طرح جامع شهر جدید پرند نیز این شرایط به خوبی مشاهده می‌شود که با وجود تأکیدات اولیه در طرح جامع شهر جدید پرند بر لزوم توزیع عادلانه خدمات و تخصیص فضاهایی برای تمام گروه‌های اجتماعی، در عمل بسیاری از ساکنان این شهر از مشارکت فعال و مؤثر در فرآیندهای برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری شهری محروم مانده‌اند. به‌ویژه در نواحی حاشیه‌ای و محله‌هایی که عمدتاً توسط اقشار کم‌درآمد یا مهاجران سکونت دارند، فقدان سازوکارهای مشارکتی کارآمد و عدم دسترسی به زیرساخت‌های ضروری برای درگیر شدن در فرآیندهای تصمیم‌گیری، به تشدید نابرابری‌های فضایی و اجتماعی منجر شده است.

این وضعیت به وضوح نشان‌دهنده شکاف میان اهداف اعلامی و واقعیت‌های عینی در فرآیندهای برنامه‌ریزی و توسعه شهری است. در حالی که طرح‌های ابتدایی بر ایجاد عدالت فضایی و اجتماعی از طریق توزیع متوازن امکانات تأکید داشتند، اما در عمل این آرمان‌ها در بسیاری از شهرهای جدید، به‌ویژه پرند، محقق نشده‌اند. بسیاری از ساکنان این شهر، به‌ویژه در مناطق حاشیه‌ای و کم‌درآمد، هیچ‌گونه نقشی در فرآیند شکل‌دهی به محیط زیست شهری خود نداشته‌اند و این امر به تداوم نابرابری‌های اجتماعی و فضایی در درون جامعه شهری انجامیده است. این نابرابری‌ها فراتر از کمبود زیرساخت‌ها و خدمات شهری است و به شکاف‌های عمیق‌تری در ساحت‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی می‌انجامد که باعث افزایش احساس بی‌تعلق بودن و بی‌اعتمادی به فرآیندهای برنامه‌ریزی و توسعه شهری می‌شود.

پژوهش‌های میدانی و گزارش‌های مختلف که از وضعیت اجتماعی و اقتصادی ساکنان شهر جدید پرند حکایت دارند، گواهی بر این دارند که مشارکت جامعه مدنی در فرآیند تدوین طرح‌های شهری بسیار محدود و ناکافی بوده است. در مصاحبه میدانی، یکی از بانوان ساکن شهر جدید پرند چنین اظهار داشت:

«هیچ وقت از ما نپرسیدند که چی می‌خواهیم! نه کسی از ما نظر گرفت، نه هیچ

امکاناتی برای مشارکت گذاشتند. ما همی‌شه عقب‌تر از همه بودیم.» (۳۱ ساله، خانه‌دار).

در مصاحبه میدانی دیگر، یکی از کسبه ساکن شهر جدید پرند ۶ ساله ساکن شهر است، چنین اظهار داشت: از اول که اومدیم این‌جا، هیچ‌کس از ما نپرسید که چی لازم داریم یا چطوری می‌تونن به کسب‌وکارمون کمک کنن. یه سری مغازه ساختن، ولی اصلاً فکری نکردن که این‌جا بازارش چطور قراره بگرده. من مغازه زدم به امید این‌که مردم همین‌جا خرید کنن، ولی چی شد؟ همه میرن تهران خرید می‌کنن، چون یا اجناس این‌جا پیدا نمی‌شه، یا قیمت‌ها به صرفه نیست. ما هم هر روز داریم ضرر می‌کنیم. اگر همون اول نظر ما رو می‌پرسیدن، شاید یه فکری برای این وضع می‌شد، ولی این‌جا هیچ‌کس برای نظر ما تره هم خورد نمی‌کنه» (۴۵ ساله، کاسب).

در مصاحبه میدانی دیگر، یکی از آقایان دانشجوی ساکن شهر جدید پرند ۱ سالی است ساکن شهر است، چنین اظهار داشت:

«وقتی قبول شدم و اومدم این‌جا، انتظار داشتم یه شهر دانشجویی حداقل یه سری امکانات داشته باشه، ولی هیچ‌کس انگار فکر نکرده که ما به چی نیاز داریم. هیچ جایی برای مطالعه یا حتی دور هم جمع شدن نداریم. هر بار که مشکلی رو مطرح کردیم، گفتن برنامه‌ریزی شده، ولی معلوم نیست این برنامه‌ها رو کی نوشته و چرا ما توش هیچ جایگاهی نداریم. انگار شهر رو ساختن، ولی فراموش کردن که این‌جا آدم‌ها هم قراره زندگی کنن» (۲۳ ساله، دانشجو).

این اظهارات، علاوه بر شکاف‌های اجتماعی، نشان‌دهنده عدم دسترسی مردم به ابزارهای لازم برای تأثیرگذاری در روندهای تصمیم‌گیری است که خود به ایجاد احساس بی‌اعتمادی در میان شهروندان منجر شده است. در بازنگری طرح جامع شهر جدید پرند که در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ ه.ش. انجام شد، باوجود تأکیدات اولیه بر لزوم مشارکت فعال شهروندان در فرآیندهای برنامه‌ریزی، هیچ‌گونه سازوکار عملی و مؤثری برای تضمین مشارکت واقعی مردم در تدوین این طرح‌ها پیش‌بینی نشده بود. فقدان این مشارکت نه تنها به کمبود خدمات و زیرساخت‌های شهری منجر شده است، بلکه به تداوم شکاف‌های اجتماعی و فضایی میان گروه‌های مختلف جمعیتی و کاهش احساس تعلق و اعتماد عمومی در میان ساکنان انجامیده است.

مهندس علی افشار، یکی از کارشناسان طرح جامع شهر جدید پرند، به درستی اشاره کرده است که:

«تا زمانی که مردم در فرآیند تصمیم‌گیری دخالت نداشته باشند، این طرح‌ها نمی‌توانند نیازهای واقعی شهروندان را برآورده سازند و مشارکت آنان می‌تواند به طور چشم‌گیری کیفیت فضاهای شهری را ارتقاء دهد» (مصاحبه میدانی، ۱۴۰۲).

این سخن به طور ضمنی به اهمیت مشارکت مردمی در فرآیندهای برنامه‌ریزی و توسعه شهری اشاره دارد و بیانگر این است که طرح‌های شهری بدون در نظر گرفتن نیازهای واقعی و نظرات شهروندان، نه تنها به حل مشکلات نخواهند پرداخت بلکه ممکن است به بروز نارضایتی و حتی بحران‌های اجتماعی منجر شوند. در همین راستا، بسیاری از شهروندان در مصاحبه‌های میدانی نیز بیان کردند که در صورتی که در فرآیند اجرای طرح‌ها مشارکت بیشتری داشتند، می‌توانستند تأثیرات قابل توجهی در بهبود فضاهای شهری و ارتقای کیفیت زندگی خود و همسایگان‌شان بگذارند. خانمی که ۵ سال ساکن شهر جدید پرند است در این زمینه چنین اظهار داشت:

«اگر از اول نظر ما رو می‌پرسیدن، این شهر این قدر بی‌روح و مشکل‌دار نبود. ما این‌جا زندگی می‌کنیم، ما بهتر می‌دونیم که چه چیزی نیازه. ولی هیچ‌کس نپرسید. اگر ما هم می‌تونستیم در این طرح‌ها دخالت کنیم، می‌دیدید که فضاها چقدر می‌تونست بهتر باشه، نه این‌که به این شکل باقی بمونه» (۴۳ ساله، کارمند).

این اظهارات حاکی از این است که مشارکت فعال شهروندان در فرآیندهای تصمیم‌گیری شهری، نه تنها به بهبود کیفیت فضاهای شهری کمک می‌کند، بلکه موجب افزایش حس تعلق به شهر و تقویت پیوندهای اجتماعی در میان ساکنان خواهد شد. به گفته یکی از ساکنان محله حاشیه‌ای:

یکی از ساکنان شهر جدید پرند که سه سال ساکن شهر می‌باشد، در این زمینه چنین اظهار داشت:
«من که خودم دانشجوی شهرسازی هستم، خوب می‌دونم که اهمیت مشارکت مردم تو طرح‌های توسعه شهری چقدر زیاده. اگه به ما اجازه می‌دادند که تو تصمیم‌گیری‌ها دخیل باشیم، می‌شد کاری کرد که فضای محله مون از این رو به اون رو بشه. این جوری فقط خودمون بیش‌تر از همه آسیب دیدیم. وقتی مردم تو تصمیم‌گیری‌ها نباشن، طرح‌ها هیچ‌وقت به نیازهای واقعی شون پاسخ نمی‌ده و فقط مشکلات بیش‌تر می‌شه.» (۲۱)
ساله، دانشجو).

۵-۴. مروری بر عدالت فضایی

عدالت فضایی به عنوان یک مفهوم کلیدی در زمینه‌های سیاست‌گذاری شهری و برنامه‌ریزی اجتماعی معاصر، به ویژه در ارتباط با مسایل اقتصادی و اجتماعی، جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده است. این مفهوم به طور خاص بر توزیع عادلانه فضاهای و منابع در سطح شهری تأکید دارد و معطوف به این است که تمامی گروه‌های اجتماعی و اقتصادی باید به طور برابر از امکانات و خدمات شهری برخوردار شوند. در این راستا، دیوید هاروی، جغرافی‌دان و نظریه پرداز برجسته، عدالت فضایی را نه تنها به عنوان یک مسئله جغرافیایی، بلکه در چارچوبی گسترده‌تر از نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی بررسی می‌کند. به زعم هاروی، عدالت فضایی به طور منظم و بنیادین با نحوه تقسیم منابع، فرصت‌ها و قدرت‌ها در فضای شهری ارتباط دارد و هرگونه نابرابری در این تقسیم‌بندی، می‌تواند به گسترش نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی در مقیاس کلان منجر شود (فیلیپوپولوس و میهالوپولوس، ۲۰۱۶: ۲۳-۵۶). از نگاه هاروی، سیستم سرمایه‌داری شهری، که منابع و قدرت‌های اقتصادی را در دست گروه‌های خاصی متمرکز می‌کند، باعث بازتولید و تشدید نابرابری‌های فضایی می‌شود. این فرآیند، به ویژه در نواحی حاشیه‌ای و کم‌درآمد، منجر به پدید آمدن شکاف‌های عمیق در دسترسی به خدمات شهری و حقوق اجتماعی می‌گردد (شپرد، ۲۰۰۶: ۴۵).

عدالت فضایی در سیاست‌های توسعه شهری به عنوان یکی از اهداف بنیادین مطرح می‌شود، چرا که عدم تحقق آن می‌تواند منجر به ایجاد فضایی ناکارآمد و ناعادلانه در شهرها شود. در واقع، عدالت فضایی را می‌توان به عنوان یکی از ارکان تحقق عدالت اجتماعی در فضای شهری در نظر گرفت، چرا که تأمین حقوق برابر برای تمام شهروندان، از جمله دسترسی به خدمات اجتماعی، مسکن مناسب، حمل و نقل عمومی و فضاهای عمومی، به شکل مستقیم بر کیفیت زندگی و توانمندی‌های فردی و جمعی تأثیر می‌گذارد. این مفهوم در واقع می‌تواند به عنوان یکی از مبانی اخلاقی و سیاسی برای تنظیم توزیع منابع در فضاهای شهری مورد استفاده قرار گیرد. آن گونه که «قائد رحمتی» و همکاران (۱۳۹۷) بیان می‌کنند، عدالت فضایی به عنوان یکی از شاخص‌های کلیدی در توسعه پایدار شهری باید به طور مؤثر در سیاست‌گذاری‌ها و طرح‌های شهری گنجانده شود.

با توجه به مفاهیم کلیدی عدالت فضایی و حس تعلق به فضا که به عنوان ارکان بنیادین تحقق توسعه شهری عادلانه شناخته می‌شوند، فقدان این حس تعلق در میان ساکنان شهر جدید پرند به طور آشکاری قابل مشاهده است. براساس داده‌های میدانی گردآوری شده از طریق مصاحبه‌های عمیق، بسیاری از ساکنان این شهر به ویژه آن دسته که به عنوان گروه‌های کم‌درآمد و مهاجر شناخته می‌شوند، شهر جدید پرند را بیش‌تر به عنوان «شهر خوابگاهی» توصیف می‌کنند. این نوع توصیف به طور ضمنی نشان‌دهنده فقدان ویژگی‌های لازم برای ایجاد یک فضای شهری پویا، زنده و در حال تحول است. بیش‌تر ساکنان بر این باورند که شهر به جای آن که محلی برای

زندگی اجتماعی و فرهنگی باشد، به نوعی فضایی برای استراحت‌های کوتاه‌مدت و بی‌اثر در نظر گرفته می‌شود. این امر نتیجه آسیب‌های ناشی از کمبود زیرساخت‌های اجتماعی است که سبب قطع روابط اجتماعی میان افراد و نبود بستر مناسب برای مشارکت در فرآیندهای شهری شده است.

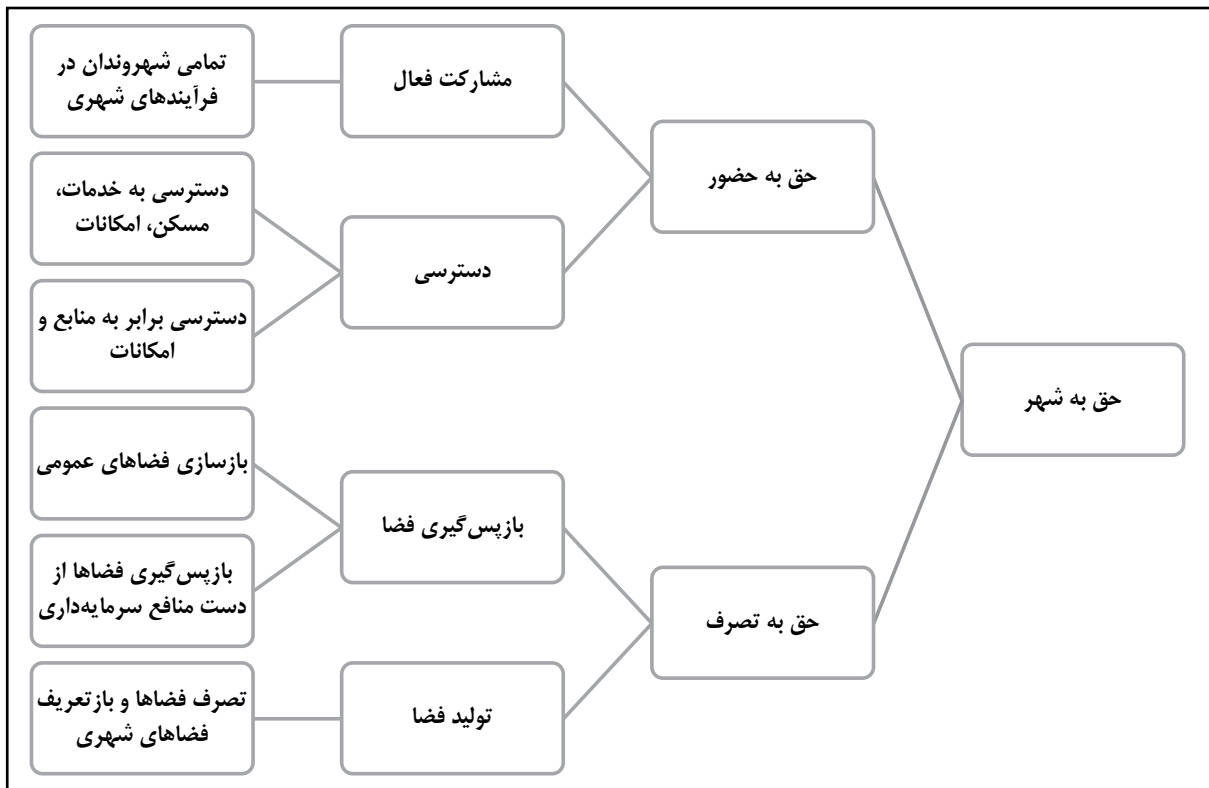
در این وضعیت، نبود یا ضعف فضاهایی که همه شهروندان، فارغ از جنسیت، نژاد و مذهب، قادر به استفاده از آن‌ها و تعاملات اجتماعی باشند، منجر به ایجاد شکاف‌های عمیق در فرآیند شکل‌گیری حس تعلق و هویت جمعی در میان ساکنان شده است. مطابق با نظریه هاروی (۲۰۱۵) درباره عدالت فضایی، تحقق این مفهوم تنها در صورتی امکان‌پذیر است که تمامی افراد جامعه به‌طور برابر به منابع و خدمات شهری و فضاهای عمومی دسترسی داشته باشند و در فرآیندهای تصمیم‌گیری شهری مشارکت کنند. اما در شهر جدید پرنده، این امکان برای ساکنان فراهم نشده است و در نتیجه، بسیاری از آنان با احساس بیگانگی از فضای شهری خود روبه‌رو هستند. در مصاحبه میدانی دیگر، یکی از دانش‌آموزان که سه ساله است در پرنده ساکن است، چنین گفت:

«این‌جا هیچ‌چی واسه ما نیست، نه یه کتابخونه درست و حسابی داریم، نه جایی که بشه بعد مدرسه با دوستانمون وقت بگذرونیم. حتی یه فضای خالی برای فوتبال بازی کردن هم پیدا نمی‌شه، چه برسه به یه جای درست و حسابی واسه پلی‌استیشن یا سرگرمی. انگار فقط اومدن یه سری خونه ساختن، دیگه به این فکر نکردن که ماهایی که این‌جا زندگی می‌کنیم، چطوری باید وقتمون رو بگذرونیم. برای هر چیزی باید بریم تهران. خب اگه قرار بود این‌جوری باشه، اصلاً چرا این‌جا رو ساختن؟» (۱۷ ساله، دانش‌آموز).

در مصاحبه میدانی دیگر، یکی از مردان ۳۶ ساله که شغل آزاد دارد و ۴ ساله از سکونت او در پرنده می‌گذرد، چنین گفت:

«این‌جا واسه کار کردن افتضاحه، مردم واسه خرید میرن تهران، این‌جا کسی پول خرج نمی‌کنه. کاسبی تو این شهر معنی نداره، مغازه‌ها یکی‌یکی دارن تعطیل می‌کنن. اصلاً از اولش که این‌جا رو ساختن، فکر نکردن که این شهر انقدر اوضاعش بی‌ریخته، مردم باید این‌جا زندگی کنن، خرید کنن، کار کنن! ولی هیچ‌چیزی که زندگی رو راحت کنه، نداشتن. بچه‌ها حتی یه زمین خاکی هم ندارن که توپ بزنن، جوون‌ترها هم واسه سرگرمی باید برن تهران. خب این دیگه چه شهریه» (۳۶ ساله، شغل آزاد، ۴ سال ساکن پرنده، ۱۴۰۲).

این احساس عدم تعلق و بی‌روح بودن، ناشی از نبود زیرساخت‌های اجتماعی فعال و تنش‌های اجتماعی برآمده از کمبود امکانات است. به‌ویژه در مناطق حاشیه‌ای و کم‌درآمد که از سوی گروه‌های آسیب‌پذیر سکونت دارند، این مسئله تأثیرات عمیقی بر تعاملات اجتماعی می‌گذارد و به‌طور جدی موجب فاصله گرفتن افراد از فرآیندهای اجتماعی و فرهنگی می‌شود. این وضعیت نه تنها مانع از شکل‌گیری توسعه اجتماعی و فرهنگی در شهر می‌شود، بلکه تأثیر منفی بر روند شکل‌گیری یک فضای شهری منسجم و یکپارچه دارد. در این میان، یکی از عناصر حیاتی برای تحقق عدالت فضایی، دسترسی عادلانه به زیرساخت‌های اجتماعی است که به شهروندان این امکان را می‌دهد تا در تحولات شهری مشارکت مؤثر داشته باشند و در فرآیندهای توسعه شهری نقشی فعال ایفاء کنند. در غیاب چنین زیرساخت‌هایی، فضای شهری بدل به محیطی بی‌روح و غیرفعال می‌شود که تنها برای زندگی غیرشخصی و بی‌انگیزه مناسب است. از این‌رو، در طرح‌های توسعه شهری، به‌ویژه در شهرهای جدید، توجه به مقوله مشارکت اجتماعی و فراهم آوردن بسترهایی برای تعاملات مثبت اجتماعی باید به عنوان اولویت اصلی در نظر گرفته شود. این امر نه تنها می‌تواند به تقویت حس تعلق و هویت جمعی در میان ساکنان کمک کند، بلکه موجب خواهد شد که روند تحقق عدالت فضایی به‌طور مؤثر در این فضاهای شهری پیش رود (مجموعه نویسندگان، ۱۳۹۹).

شکل ۱: نمودار ساختار مؤلفه‌های حق به شهر با الهام از نظریات لوفور (نگارندگان، ۱۴۰۳).

Fig. 1: Diagram of the Components of the Right to the City Inspired by Lefebvre's Theories (Authors, 2024).

۶. چالش‌ها و مشکلات موجود در شهر جدید پرند

۶-۱. کیفیت پایین مسکن مهر

یکی از برجسته‌ترین چالش‌های موجود در شهر پرند، کیفیت پایین مسکن مهر است. این پروژه که با هدف تأمین مسکن برای اقشار کم‌درآمد طراحی و اجرا شده بود، به دلیل مشکلات اساسی در مراحل ساخت و ساز، خدمات ناکافی و کمبود امکانات رفاهی، نتوانسته است به طور مؤثر نیازهای اساسی ساکنان خود را برآورده کند. در این راستا، در مصاحبه میدانی دیگر، یکی از مردان ۴ ساله است ساکن پرند است، و در این ساختمان زندگی می‌کند، چنین گفت:

«خانه‌های مهر پرند، همه‌ش عجله‌ای ساخته شده. مشکلات ساخت و ساز، ترک‌های

دیوار، مشکلات برق و آب... دیگه خودتون تا تهش رو بخونین» (۳۴ ساله، کارمند).

یا در مصاحبه میدانی دیگر، یکی از خانم ۲۶ ساله که ۲ سال است ساکن پرند است، چنین گفت:

«وقتی اومدیم این‌جا، فکر می‌کردیم حداقل یه سرپناه داریم، ولی این خونه‌ها فقط

اسمش خونه است! تو زمستون، سرما از در و دیوار میاد تو، تابستون هم از گرما نمی‌شه

نفس کشید. بعدشم، کجا بریم خرید؟ یه فروشگاه درست و حسابی نیست، باید کلی راه

بریم تا یه چیز به درد بخور پیدا کنیم» (۲۶ ساله، شاغل).

این مسائل ساختاری و خدماتی، علاوه بر ایجاد نارضایتی در میان ساکنان، سبب شده‌اند که بسیاری از واحدها خالی بمانند یا تنها به صورت موقتی مورد استفاده قرار گیرند. به طور کلی، مسکن مهر در این منطقه نتوانسته است نقش مؤثری در ارائه خانه‌های دائمی و پایدار برای ساکنان ایفاء کند و بیش‌تر به محل‌هایی موقت و ناپایدار تبدیل شده است که هیچ‌گاه نتوانسته‌اند به نیازهای بلندمدت خانواده‌ها پاسخ دهند.

این وضعیت نه تنها معضلات اجتماعی و اقتصادی برای ساکنان ایجاد کرده است، بلکه به طور مستقیم بر کیفیت زندگی در شهر تأثیر گذاشته و به گسترش بی‌اعتمادی نسبت به پروژه‌های دولتی در حوزه مسکن منجر شده است. درواقع، چالش‌های موجود در پروژه مسکن مهر پرنده نمایانگر مشکلات کلان‌تری است که در فرآیند برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌های مسکن در ایران به‌ویژه برای گروه‌های کم‌درآمد، وجود دارد. ناتوانی در تأمین خدمات پایه‌ای مانند آب، برق و گاز، به‌ویژه در مناطقی که برای گروه‌های کم‌درآمد طراحی شده‌اند، ازجمله علل اصلی بروز این مشکلات است.

۲-۶. زیرساخت‌های ضعیف

کمبود زیرساخت‌های اساسی در شهر جدید پرنده یکی از معضلات ساختاری و نهادی این شهر است که به طور برجسته‌ای بر کیفیت زندگی ساکنان تأثیرگذار است. در حال حاضر، این شهر با کمبود مراکز درمانی، آموزشی و تجاری مواجه است که به نابرابری‌های فضایی و اجتماعی دامن می‌زند. به‌ویژه، تعداد محدودی از مراکز درمانی، ازجمله یک بیمارستان کوچک، قادر به پاسخ‌گویی به نیازهای درمانی گسترده و پیچیده ساکنان نیست. این مسئله، در چهارچوب نظریه‌های عدالت اجتماعی و فضایی، به‌عنوان یک خلاء اساسی در ساختار شهری پرنده مطرح می‌شود که موجب نابرابری در دسترسی به خدمات بهداشتی و درمانی شده است. یکی از شهروندان در این زمینه اظهار می‌کند:

«دخترم مریض شده بود و مجبور شدم با ماشین شخصی ببرمش تهران، آگه یه بیمارستان مجهز نزدیکتر بود، دیگه این همه وقت و هزینه لازم نبود خرج کنم.» (۳۷ ساله، شاغل).

یا یکی از ساکنان که به همراه خانواده‌اش در فاز ۴ شهر جدید پرنده ساکن است، در این زمینه چنین اظهار داشت:

«در سال‌های اخیر که خیلی از افراد تازه ازدواج کرده به این‌جا اومدن، حالا با بچه‌هاشون، نیاز به مدرسه توی فاز ۴ و ۵ خیلی بیش‌تر احساس می‌شه. خودمون بچه داریم و مجبوریم برای تحصیل به مناطق دیگه بریم. واقعاً باید به این مسائل توجه بشه، چون این‌جا به کم جمعیت جدید داره شکل می‌گیره و بچه‌ها نیاز دارن که مدرسه‌های نزدیک داشته باشن.» (۳۰ ساله، کارمند).

این اظهار نظر شناخت بافت جمعیتی و تغییرات آن در هر شهر به‌ویژه در مناطق جدیدی مانند شهر پرنده اهمیت زیادی دارد. وقتی که جمعیت جدید، به‌ویژه افراد تازه ازدواج کرده و خانواده‌های جوان با بچه‌های کوچک وارد این مناطق می‌شوند، نیاز به زیرساخت‌های خاصی ازجمله مدارس، مهدکودک‌ها و فضاهای فراغت‌ی افزایش می‌یابد. این‌گونه زیرساخت‌ها نه تنها به بهبود کیفیت زندگی خانواده‌ها کمک می‌کند، بلکه در ایجاد محیطی پویا و کارآمد برای نسل‌های آینده مؤثر است. نادیده گرفتن این نیازها می‌تواند منجر به مشکلاتی در تأمین خدمات آموزشی و اجتماعی، و حتی در جلب رضایت ساکنان شود. بنابراین، توجه به ساختار سنی و خانوادگی جمعیت می‌تواند در برنامه‌ریزی بهتر و توسعه پایدار شهری مؤثر باشد.

یا این اظهار نظر، تاحدی نشان‌دهنده شکاف‌های اجتماعی و نابرابری‌های فضایی است که در نتیجه فقدان زیرساخت‌های اساسی در پرنده ایجاد شده است. چنین کمبودهایی نه تنها به افزایش هزینه‌ها و زمان بر شدن فرآیند دسترسی به خدمات درمانی منجر می‌شود، بلکه به بحران‌های هویتی و روانی ساکنان نیز دامن می‌زند. این مشکل نه تنها موجب افزایش فشارهای اقتصادی بر ساکنان می‌شود، بلکه به یکی از موانع اصلی تبدیل پرنده به یک سکونتگاه پایدار و مستقل بدل گردیده است. در نتیجه، دسترسی ناکافی به خدمات اساسی مانند خدمات درمانی و آموزشی به شدت بر کیفیت زندگی و عدالت فضایی در این شهر تأثیر منفی گذاشته است.

۳-۶. مشکلات حمل و نقل و رفت و آمد

یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های شهر پرنده، ضعف در سیستم حمل و نقل عمومی است که به طور مستقیم بر کیفیت زندگی

ساکنان و بهره‌وری روزانه آنان تأثیر می‌گذارد. در حال حاضر، تنها تعداد محدودی اتوبوس بین پرنده و تهران تردد می‌کنند و در ساعات اوج، این اتوبوس‌ها به سرعت پر شده و دیگر قادر به پاسخ‌گویی به نیازهای سفر روزانه ساکنان نیستند. این وضعیت باعث ایجاد مشکلاتی هم‌چون شلوغی بیش از حد، تأخیر در سفر و افزایش زمان انتظار می‌شود، که در نهایت موجب کاهش کیفیت زندگی شهری و نارضایتی عمومی می‌گردد. نبود سیستم حمل‌ونقل ریلی یا مترو که بتواند ارتباط بهتری میان پرنده و تهران برقرار کند، به‌ویژه برای افرادی که روزانه مجبور به رفت‌وآمد به پایتخت هستند، مسئله‌ای حادث‌تر می‌سازد. سفرهای طولانی و زمان‌بر که عمدتاً با اتوبوس‌های پرجمعیت انجام می‌شود، هزینه‌های زیادی را به ساکنان تحمیل کرده و فشارهای روانی و جسمی زیادی بر آن‌ها وارد می‌آورد. یکی از ساکنین آقا در پرنده در این زمینه می‌گوید:

«هر روز صبح باید با اتوبوس بریم تهران و شب برگردیم. اتوبوس‌ها هم همیشه شلوغ. برای کسی که هر روز باید بره تهران، واقعاً خسته‌کننده و وقت‌گیره.» (۲۸ ساله، شاغل).

این اظهارات نه تنها نشان‌دهنده مشکلات مربوط به حمل‌ونقل عمومی است، بلکه به‌طور غیرمستقیم به کاهش رضایت عمومی و نارضایتی از خدمات شهری اشاره دارد که می‌تواند به بحران‌های اجتماعی و فرهنگی دامن بزند. در مجموع، ضعف در سامانه حمل‌ونقل عمومی و عدم وجود زیرساخت‌های حمل‌ونقل مدرن هم‌چون مترو یا قطار شهری، علاوه بر افزایش هزینه‌های اقتصادی و زمان سفر، تأثیرات منفی عمیقی بر کیفیت زندگی ساکنان و توسعه پایدار پرنده می‌گذارد. این موضوع هم‌چنین مانعی جدی در راستای تحقق عدالت فضایی و اجتماعی به‌شمار می‌رود، چرا که دسترسی نابرابر به خدمات و منابع شهری می‌تواند موجب تشدید شکاف‌های اجتماعی و فضاهای حاشیه‌ای در این شهر گردد.

سامانه حمل‌ونقل در شهر جدید پرنده تنها در مسیرهای بین‌شهری، بلکه در داخل شهر نیز با مشکلات جدی مواجه است. در حالی که اتوبوس‌های محدودی بین پرنده و تهران تردد می‌کنند و پاسخ‌گوی حجم مسافران نیستند، حمل‌ونقل درون‌شهری نیز وضعیت مطلوبی ندارد. تعداد تاکسی‌ها و ون‌های فعال در محله‌های مختلف پرنده بسیار اندک است و شهروندان برای جابه‌جایی روزمره با مشکلاتی مانند انتظار طولانی، هزینه‌های بالا و نبود مسیرهای حمل‌ونقل عمومی مناسب روبه‌رو هستند. این مسئله، زندگی روزمره ساکنان را دشوار کرده و نیاز به برنامه‌ریزی جامع برای بهبود حمل‌ونقل عمومی را بیش از پیش آشکار می‌کند. یکی از ساکنان خانم که در فاز ۳ کوزو زندگی می‌کند، در این زمینه چنین می‌گوید:

«هر بار که می‌خوام برای خرید یا کارهای روزمره برم مرکز شهر، کلی معطل می‌شم. این جا تاکسی و ون خیلی کم پیدا می‌شه، مخصوصاً توی ساعت‌هایی که لازم داریم. گاهی مجبور می‌شم با بچه کوچیکم کلی پیاده برم تا یه ماشین گیر بیارم. واقعاً سخته، مخصوصاً برای ما که وسیله شخصی نداریم. کاش فکری به حال حمل‌ونقل داخل شهر بکنن، چون واقعاً ساکنین این جا بهش نیاز دارن.» (۳۵ ساله، خانه‌دار).

۴-۶. اشتغال اندک و وابستگی به تهران

شهر جدید پرنده، با وجود برنامه‌ریزی‌های اولیه برای تبدیل شدن به یک کانون اقتصادی و اجتماعی مستقل، در عمل به یکی از مصادیق شهرهای خوابگاهی بدل شده است. این مفهوم، که در ادبیات جامعه‌شناسی شهری به سکونتگاه‌هایی اطلاق می‌شود که عمدتاً نقش اقامتی برای نیروی کار کلان‌شهرها دارند، وضعیت کنونی پرنده را به خوبی بازتاب می‌دهد. پرنده که در حاشیه غربی تهران واقع شده است، به دلیل کمبود فرصت‌های شغلی محلی و وابستگی شدید به کلان‌شهر تهران، از تحقق اهداف اولیه خود بازمانده است. از منظر ساختاری، نبود اشتغال در این شهر، مهم‌ترین عامل وابستگی اقتصادی آن به تهران است. با وجود زیرساخت‌های مناسب برای استقرار صنایع و خدمات، بخش عمده‌ای از ساکنان

پرندها برای تأمین معیشت خود مجبور به سفر روزانه به تهران هستند. این جابه‌جایی‌های مداوم که همراه با هزینه‌های زمانی و مالی چشمگیر است، نه تنها بر کیفیت زندگی تأثیر منفی گذاشته، بلکه نقش پرندها را به عنوان یک شهر مستقل به چالش کشیده است. از منظر نظریه‌های مرکز-پیرامون، پرندها را می‌توان یک شهر پیرامونی دانست که به جای ایفای نقش در توسعه درون‌زا، به مرکزیت اقتصادی و شغلی تهران وابسته است.

مشاهدات میدانی و روایت‌های ساکنان نیز به روشنی این مسئله را تأیید می‌کند. یکی از ساکنان آقا در پرندها که ۶ سالی است در شهر جدید پرندها زندگی می‌کند، در این زمینه چنین می‌گوید:

«خیلی از ما تو پرندها کار نداریم و مجبوریم بریم تهران. اگه خود پرندها به شهرک صنعتی یا مراکز شغلی بیش‌تر داشت، کمتر نیاز بود این همه رفت و آمد کنیم» (۴۰ سال، شاغل).

این گفته‌ها نه تنها نشان‌دهنده نارضایتی مردم است، بلکه بر ناکامی سیاست‌های توسعه شهری پرندها در تحقق اهداف اقتصادی و اجتماعی اولیه تأکید دارد. برای مقابله با این چالش، بازنگری در سیاست‌های توسعه اقتصادی پرندها ضروری به نظر می‌رسد. ایجاد شهرک‌های صنعتی، جذب صنایع خلاق، و توسعه زیرساخت‌های خدماتی می‌تواند وابستگی اقتصادی این شهر به تهران را کاهش دهد و زمینه را برای تقویت هویت شهری و انسجام اجتماعی فراهم آورد. چنین رویکردی می‌تواند پرندها را از یک شهر خوابگاهی به یک شهر مستقل و پایدار تبدیل کند که نه تنها نقش فعالی در اقتصاد منطقه‌ای ایفاء می‌کند، بلکه زندگی روزمره‌ای با کیفیت بالاتر برای ساکنان خود فراهم می‌سازد.

یکی از معضلات ساختاری شهر جدید پرندها، تحدید فرصت‌های شغلی برای زنان مهاجری است که پیش‌تر در تهران اشتغال داشته‌اند. این مسئله، بازتولید نابرابری جنسیتی در حوزه اشتغال را به همراه داشته و نشان‌دهنده وابستگی شدید پرندها به کلان‌شهر تهران در چرخه اقتصادی است. بسیاری از این زنان که در بخش‌های خدماتی، آموزشی و اداری فعالیت داشتند، به دلیل ضعف زیرساخت‌های اقتصادی و کمبود ظرفیت‌های اشتغال‌زایی در پرندها، از بازار کار حذف شده‌اند. این وضعیت منجر به تضعیف عاملیت اقتصادی زنان، افزایش وابستگی معیشتی خانوار و شکل‌گیری نوعی «خانه‌نشینی اجباری» شده است. علاوه بر این، ناکارآمدی سامانه حمل‌ونقل عمومی، بازگشت به مشاغل پیشین را نیز برای بسیاری از آنان دشوار ساخته است. در نتیجه، شهر جدید پرندها به جای تبدیل شدن به یک فضای زیست‌پذیر با فرصت‌های برابر، به بستری برای تعمیق شکاف‌های اقتصادی و اجتماعی میان گروه‌های مختلف ساکنان خود بدل شده است. یکی از زنان که سه سال پیش به همراه خانواده‌اش از تهران به پرندها مهاجرت کرده، در این باره اظهار داشت:

«من در تهران شغل خوبی داشتم، اما وقتی به پرندها اومدیم، با مشکلات زیادی مواجه شدم. هیچ‌کدوم از مشاغل قبلی‌ام این‌جا پیدا نشد. من نمی‌دونم چرا با وجود این‌که پرندها به تهران نزدیکه، شغل‌های مناسبی برای زنان وجود نداره. خودم چندین بار تلاش کردم، رزومه فرستادم، ولی هیچ‌وقت جواب نگرفتم. الان که فکر می‌کنم، می‌بینم که خیلی از زنانی که مثل من اومدن این‌جا، همون‌طور بلا تکلیف موندن. زندگی روزمره‌ام الان خیلی محدود شده، چون مجبور شدم به‌طور کامل به همسرم وابسته بشم.» (۳۲ ساله، خانه‌دار).

۵-۶. مسائل فرهنگی و اجتماعی

فقدان هویت جمعی و احساس تعلق اجتماعی در شهر پرندها، به مثابه یک بحران ساختاری و فرهنگی، نمود بارزی از چالش‌های پیچیده و چندوجهی این شهر است. زیرساخت‌های فرهنگی و اجتماعی این سکونتگاه جدید، هنوز در مراحل مقدماتی توسعه قرار دارند، که این امر خود به نوعی نقص در فرآیند شکل‌گیری هویت اجتماعی جمعی در پرندها منجر شده است. فقدان مؤلفه‌های ضروری برای ساخت هویت شهری، مانند نهادهای فرهنگی، فضاهای اجتماعی، و مناسبات نمادین، موجب گردیده که ساکنان این شهر نتوانند آن را به عنوان

یک واحد اجتماعی با تاریخ، فرهنگ و هویت مستقل و پایدار درک کنند. یکی از ساکنان آقا در شهر جدید پرند به درستی بیان می‌کند:

«پرند شهری است که فاقد هرگونه جشنواره و رویداد فرهنگی است، و حتی بسیاری از افراد، آن را به درستی نمی‌شناسند. به نظر می‌رسد این جا محلی موقتی است که هیچ‌کس به آن تعلق خاطر ندارد.» (۳۷ ساله، کارمند).
یا یکی از دانش‌آموزان پسر ساکن شهر جدید پرند در این زمینه می‌گوید:

«عمو این جا اصلاً جایی برای تفریح نیست یا هست خزه، ما همیشه دنبال جایی می‌گردیم که بتونیم با بچه‌ها یه حالی کنیم دیگه، یه بازی بشه یا حداقل یه فضای خوب برای گشت‌وگذار ولی نه خبری از پارک‌های خوبه، نه سینما و نه حتی یه زمین ورزشی که بشه با دوستان یه فوتبالی بازی کرد. بعد قیمت اجاره زمین چمن مصنوعی خداتومنه، همون بچسیم به تلویزیون خونه بهتره» (۱۵ ساله، دانش‌آموز).

این نقصان در هویت اجتماعی، بخشی از یک بحران بزرگتر است که بر تمامی سطوح زیست اجتماعی پرند تأثیر گذاشته است. باوجود طرح‌ها و برنامه‌ریزی‌های اولیه برای جذب جمعیت و ایجاد توسعه کالبدی، این شهر هم‌چنان با مجموعه‌ای از چالش‌های نهادین و ساختاری مواجه است که مانع از تحقق اهداف اولیه آن می‌شود. مشکلاتی نظیر کیفیت نازل مسکن، کمبود زیرساخت‌های حیاتی، ناکارآمدی در سامانه حمل‌ونقل عمومی، فقدان فضاهای سبز و امکانات تفریحی، و کمبود فرصت‌های شغلی، همگی به‌طور هم‌زمان بر ناکامی در تحقق یک سکونتگاه پایدار و جذاب تأثیرگذارند. فقدان زیرساخت‌های اجتماعی کارآمد، نظیر فضاهای فرهنگی، مراکز تعامل اجتماعی، و امکانات تفریحی عمومی، موجب گسست اجتماعی و تضعیف سرمایه اجتماعی در میان ساکنان شده است. در این بستر، عدم دسترسی عادلانه به فضاهای شهری و رویدادهای فرهنگی، بازتولید نابرابری اجتماعی را در مقیاس محلی تسهیل کرده است.

تفکیک فضایی و طبقاتی شدن بهره‌مندی از امکانات، سبب ایجاد سلسله‌مراتبی در دسترسی به فرصت‌های فراغتی و فرهنگی شده است، به‌گونه‌ای که گروه‌های کم‌برخوردار عملاً از مشارکت در حیات فرهنگی شهر محروم مانده‌اند. این امر نه تنها به فرسایش حس تعلق اجتماعی منجر شده، بلکه شهر را به فضایی گذرا و موقتی بدل کرده که فاقد عناصر انسجام‌بخش هویتی است. در غیاب نهادهای فرهنگی و اجتماعی مؤثر، پرند به یک سکونتگاه صرف بدل شده که در آن، روابط اجتماعی و زیست جمعی از حداقل انسجام برخوردار است. استمرار این وضعیت، ضمن تعمیق شکاف‌های اجتماعی، امکان شکل‌گیری یک اجتماع شهری منسجم را با چالش‌های بنیادین مواجه کرده است.

۷. نتیجه‌گیری

تحلیل طرح جامع شهر جدید پرند با رویکردی مبتنی بر عدالت اجتماعی و نظریه «حق به شهر»، نشانگر نارسایی‌های بنیادین در تحقق اهداف اولیه آن است، که در جهت توزیع متوازن جمعیت و ارتقای کیفیت زندگی ساکنان طراحی شده بود. با وجود پیش‌بینی‌های اولیه، این طرح هم‌چنان گرفتار مشکلات اساسی در زمینه عدالت فضایی و اجتماعی است. بررسی‌ها حکایت از آن دارند که نبود توجه کافی به نیازهای اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی ساکنان و تمرکز بیش از حد بر ابعاد کالبدی، باعث ایجاد نابرابری‌های فضایی و تفاوت‌های معنادار در دسترسی به خدمات و امکانات شهری شده است.

یافته‌های پژوهش نشان داد که تحقق عدالت فضایی در طرح جامع شهر جدید پرند با نارسایی‌های ساختاری و عملکردی روبرو است. این طرح، که در آغاز بر پایه منطق عقلانیت ابزاری و برنامه‌ریزی کلان‌نگر طراحی شد، در عمل نتوانسته است به بازتوزیع متوازن منابع شهری و ارتقای زیست‌پذیری منجر شود. با وجود تأکید بر

توسعه کالبدی و تأمین زیرساخت‌های اولیه، نادیده گرفتن الزامات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی ساکنان، سبب شکل‌گیری نابرابری‌های فضایی و بازتولید اشکال متنوعی از محرومیت شهری شده است. یکی از یافته‌های مهم نبود سازوکارهای مشارکتی و بیگانگی شهروندان از فرآیندهای تصمیم‌سازی شهری است. از منظر لوفور و هاروی، شهر نباید به عرصه‌ای برای سلطه سرمایه‌داری متأخر تقلیل یابد، بلکه باید به عنوان فضایی زیسته و محصول مناسبات اجتماعی درک شود که شهروندان در آن نه تنها به عنوان مصرف‌کنندگان خدمات شهری، بلکه به عنوان کنش‌گران فعال در تولید فضا ایفای نقش نمایند. در طرح جامع پرنده، این امر محقق نشده و فرآیندهای سیاست‌گذاری شهری، بیش از آن‌که بر دموکراتیزه‌سازی تصمیمات و بازتوزیع قدرت فضایی تمرکز داشته باشند، بر مدیریت دیوان سالارانه و فن سالارانه فضا استوار بوده‌اند. این وضعیت نه تنها به تضعیف پیوندهای اجتماعی و کاهش سرمایه اجتماعی منجر شده، بلکه باعث شکل‌گیری الگوهای تمایز یافته‌ای از دسترسی به منابع شده است که در مصاحبه‌های میدانی نیز بازتاب یافته است.

از سوی دیگر، نقصان در زیرساخت‌های کلیدی، از جمله کمبود فضاهای عمومی، کمبود امکانات تفریحی و فرهنگی متناسب با نیازهای جمعیت متنوع، و ضعف سامانه حمل‌ونقل عمومی، نشان از بی‌توازی در توزیع فضایی خدمات دارد. این امر، مطابق با تحلیل‌های دورکیم درباره تقسیم کار اجتماعی و انسجام ارگانیک، می‌تواند منجر به گسترش بی‌هنجاری، احساس بیگانگی از فضا و شکل‌گیری نوعی «آوارگی شهری»^{۲۰} شود که در آن ساکنان، پیوندهای هویتی و تعلق خاطر به محیط زیست‌شان ضعیف است.

پژوهش بر این نکته تأکید دارد که نیل به عدالت فضایی و استقرار الگوی توسعه پایدار در شهرهای جدید، مستلزم عبور از پارادایم مشارکت به سوی مقوله‌ای مترقی‌تر تحت عنوان شراکت است. مشارکت، به مثابه فرآیندی که در آن کنش‌گران اجتماعی و نهادی صرفاً در چارچوب صلاحیت‌های مستقل خویش ایفاء نقش می‌کنند، در برآوردن الزامات حکمرانی شهری دموکراتیک ناکافی است. در مقابل، شراکت مستلزم نوعی هم‌افزایی کارکردی و تولید معرفت جمعی در جهت حل مسائل شهری است که از رهگذر کنش متقابل، تبادل اطلاعات و فرآیندهای تصمیم‌گیری اشتراکی، به انسجام نهادی و هم‌بستگی اجتماعی می‌انجامد. افزون بر این، نتایج تحقیق نشان می‌دهد که مقوله زیرساخت اجتماعی، به عنوان پیش‌شرطی اساسی در بازآفرینی اجتماعی و تکوین حیات شهری معنادار، نقشی انکارناپذیر دارد. در شهرهای جدیدی هم‌چون پرنده که از فقدان سنت‌های تاریخی زیست شهری و نهادهای میانجی رنج می‌برند، استقرار سازوکارهای تعامل اجتماعی، تأمین فضاهای عمومی و تقویت بسترهای کنش جمعی، ضرورتی گریزناپذیر در جهت جلوگیری از تمیز شدن روابط اجتماعی و تشدید بیگانگی فضایی است. در نهایت، یافته‌های پژوهش بر لزوم التفات به مختصات فرهنگی و جامعه‌شناختی شهرها در فرآیند برنامه‌ریزی شهری دلالت دارد؛ شناخت این شاخصه‌ها، امکان طراحی و اجرای سیاست‌های شهری متناسب با نیازهای متکثر گروه‌های اجتماعی را فراهم آورده و از بازتولید سازوکارهای نابرابری فضایی و اجتماعی ممانعت به عمل می‌آورد.

بر این اساس، ضروری است که سیاست‌گذاران شهری، در دو محور اساسی بازنگری نمایند: نخست، تقویت سازوکارهای شراکتی در مدیریت شهری، از طریق ایجاد نهادهای میانجی و سازوکارهای مشارکت جویانه که بتوانند فرآیند تولید فضا را از انحصار نخبگان مدیریتی و نیروهای بازار خارج کرده و به کنش‌گران اجتماعی امکان مداخله مؤثر دهند. دوم، اتخاذ رویکردی عدالت‌محور در توزیع منابع و خدمات شهری، با لحاظ کردن نیازهای متنوع طبقات اجتماعی، گروه‌های حاشیه‌نشین و اقشار آسیب‌پذیر، تا از بازتولید ساختارهای نابرابری جلوگیری شود. با این حال، محدودیت‌های این پژوهش، به ویژه در زمینه تعمیم‌پذیری یافته‌ها، لزوم انجام تحقیقات تکمیلی را برجسته می‌سازد. پیشنهاد می‌شود که مطالعات آتی، با بهره‌گیری از روش‌های کمی و کیفی متنوع‌تر، به تحلیل پویایی‌های زیست روزمره و سازوکارهای مقاومت شهری بپردازند، تا بتوان فرآیندهای پیچیده عدالت فضایی در شهرهای جدید را ارزیابی عمیق‌تر کرد.

سپاسگزاری

بدین وسیله قدردانی خود را از همکاری و راهنمایی تمامی کسانی که در تدوین این مقاله نقش داشته‌اند، اعلام می‌کنیم. همچنین از داوران ناشناس نشریه برای نظرات ارزشمندشان صمیمانه تشکر می‌کنیم. افزون بر این، از مشارکت‌کنندگان و افرادی که در چارچوب پروژه کتاب از این پژوهش حمایت کردند، قدردانی می‌گردد.

مشارکت نویسندگان

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد محمد محمدی است و بخش اعظم داده‌ها، گردآوری نمونه‌ها، انجام مصاحبه‌ها و صورت‌بندی نظری آن توسط ایشان انجام شده است. همچنین محمد محمدی مسئولیت تدوین چارچوب پژوهش، تحلیل‌های اولیه و نگارش اصلی مقاله را بر عهده داشته است. دکتر حسین ایمانی جاجرمی با ارائه راهنمایی‌های علمی، اصلاح و تکمیل مبانی نظری، پیشنهاد مراجع و منابع اضافی و اضافه کردن مفاهیم نظری مرتبط، نقش کلیدی در ارتقای کیفیت علمی مقاله داشته‌اند.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که هیچ تعارض منافع شخصی، مالی یا حرفه‌ای که بتواند بر نتایج یا تفسیر داده‌های این مقاله تأثیر بگذارد، وجود ندارد. همچنین این مقاله هیچ ارتباط مستقیم یا منافع تضاد یافته‌ای با سایر مقالات، دستگاه‌های اجرایی یا نهادهای حمایت‌کننده ندارد.

پی‌نوشت

1. New towns
2. Spatial justice
3. Social justice
4. Le Droit à la Ville (1968)
5. Social Justice and the City (1973)
6. Reframing Justice in a Globalizing World (2005)
7. Urban Democracy and the Local Trap (2006)
8. Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented (1997)
9. The Just City (2010)
10. Purposeful Sampling
11. Snowball Sampling
12. Random sampling
13. Right to the City
14. Right to Presence
15. Right to Appropriation

۱۶. فصلی جدید در عمران و آبادانی شهر پرنده، زیرساخت خدماتی شهرهای جدید عقب‌ماندگی دارد، شهر جدید پرنده فاقد زیرساخت‌ها است، همه چیز درباره شهر جدید پرنده.

17. Sustainable Development
18. Sense of Belonging
19. Partnership
20. Urban wandering

کتابنامه

- امانپور، سعید؛ و فدایی جزی، فهیمه، (۱۴۰۲). «سنجش عدالت اجتماعی در ساختار فضایی بندر دیر با تأکید بر کاربری‌های خدماتی». مجله برنامه‌ریزی فضایی، ۱۳: ۱-۲۰. <https://doi.org/10.22108/sppl.2023.136837.1704>

- باتلر، کریس، (۱۳۹۸). سیاست فضایی، زندگی روزمره و حق به شهر. ترجمه نریمان جهانزاد، تهران: نشر همشهری.

- خاکپور، محمد؛ و نصیری، سمیه، (۱۳۹۷). «بررسی نقش مشارکت شهروندان در تحقق حق به شهر: مطالعه موردی شهر مشهد». مجله تحقیقات شهری و منطقه‌ای، ۱۰ (۳۸): ۱۷-۳۵.
- خراسانی، مصطفی؛ و عباسی، فاطمه، (۱۴۰۰). «تحلیل فضایی توزیع خدمات شهری و نقش آن در عدالت اجتماعی». فصلنامه برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، ۲۳ (۴): ۱۱۰-۱۲۳.
- دباغیان، فرنوش، (۱۳۹۵). «ساختار سکونت و نظام محله در شهرهای قرون وسطی: نمونه‌های موردی شهرهای فلورانس، ونیز، سیه‌نا و لیون». هنر و تمدن شرق، ۴ (۱۴): ۴۱-۵۴. https://www.jaco-sj.com/article_49288.html
- زیاری، کرامت‌الله، (۱۳۹۶). برنامه‌ریزی شهرهای جدید. تهران: نشر سمت.
- زیاری، کرامت‌الله، (۱۳۸۲). «تحولات اجتماعی-فرهنگی ناشی از انقلاب صنعتی در توسعه فضایی تهران». نشریه جغرافیا و توسعه، ۱۱ (۱): ۱۵۱-۱۶۴.
- شریعتی، مهدی؛ و میرزایی، مهدی، (۱۳۹۹). «تحلیل شاخص‌های حق به شهر در بافت‌های فرسوده شهری با تأکید بر توسعه پایدار»، (مورد مطالعه: منطقه ۱۵ تهران). پژوهش‌های جغرافیایی و برنامه‌ریزی شهری، ۱۰۵: ۲۰-۱.
- علاءالدینی، پویا؛ و جمشیدی‌نسب، مریم، (۱۳۹۵). «مسکن مهر و حق به شهر جماعت‌های جدید: مطالعه موردی پروژه پرند». توسعه محلی (روستائی-شهری)، ۷ (۲): ۲۴۱-۲۵۸. <https://doi.org/10.22059/jrd.2015.60562>
- لوفور، هانری، (۱۴۰۲). مکتوباتی در باب شهر. ترجمه ایمان واقفی. تهران: نشر همشهری.
- لوفور، هانری، (۱۳۹۸). کتاب درآمدی بر تولید فضای هانری لوفور. ترجمه آیدین ترکمه، نشر تیسرا.
- محمدی، سید مصطفی، (۱۳۹۸). «نقش برنامه‌ریزی شهری در ارتقای کیفیت زندگی شهری: نگاهی به طرح‌های شهری در ایران». پژوهش‌های شهری، ۲۲ (۳): ۲۰۲-۲۱۵.
- مرادی، ناصر؛ و شریفی، محمد، (۱۴۰۱). «عدالت اجتماعی در برنامه‌ریزی شهری: رویکردها و چالش‌ها». مجله مطالعات اجتماعی، ۱۲ (۱): ۵۰-۶۴.
- مجموعه نویسندگان، (۱۳۹۹). تهران و شهرهای جدیدش. تهران: شرکت عمران شهرهای جدید.
- محمودیانی، سراج‌الدین و کوششی، مجید، (۱۳۹۸)، «تحلیل رشد جمعیت شهرهای جدید ایران در مقایسه با شهرهای رقیب». دوفصلنامه مطالعات جمعیتی.
- ملکی، ثریا؛ و مصطفوی، شمس‌الملوک، (۱۳۹۵). «بررسی و نقد نظریه عدالت در رساله جمهوری افلاطون». فلسفه و اندیشه‌های سیاسی، ۱۴۱-۱۷۳.
- محمدی، محمدی؛ و مهتا، رسولی، (۱۴۰۳)، «نقش زیرساخت اجتماعی در شهرهای جدید». اولین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی، مدیریت و علوم اجتماعی، تبریز.
- مصاحبه‌های میدانی از ساکنان پرند، ۱۴۰۲.
- میرآبادی، صادق؛ بشارتی‌فر، سمیه؛ کریمی، احمد؛ و احمدی، مهدی، (۱۳۹۷). «تحلیلی بر الگوی فضایی، ابعاد و عوامل مرتبط با رشد شهرنشینی دوره معاصر در ایران (با تأکید بر شاخص‌های توسعه‌ای و معیشتی)». پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری، ۶ (۳): ۶۰۵-۶۲۷.
- گروسی، سعیده؛ و شمس‌الدینی مطلق، محمدحسن، (۱۴۰۲). «ادراک عدالت اجتماعی بر حسب میزان دسترسی شهروندان به خدمات شهری (موردشناسی: شهر کرمان)». مجله مطالعات شهری و منطقه‌ای، ۳ (۹): ۶۶-۴۱. <https://sanad.iau.ir/fa/Article/1015860?FullText=FullText>
- صبوریان، علی؛ و جمال‌زاده، رضا، (۱۴۰۱). «عدالت در اندیشه اجتماعی فیلسوفان مسیحی قرون وسطی». فلسفه، ۲۰ (۱): ۹۵-۱۱۶.

- خانیکی، هادی؛ و حسین‌پور، شیما، (۱۳۹۱). «بررسی نحوه دسترسی و میزان رضامندی شهروندان شهرهای جدید از خدمات ارتباطی و فن‌آوری اطلاعات (مطالعه موردی شهرهای پرند و پردیس)». برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۳(۱۰): ۱۳۷-۱۸۶.

- رحمانی، رضا؛ جعفری، شهرام؛ و پارسا، بهروز، (۱۳۹۹). «ارزیابی عدالت فضایی در شهرهای جدید ایران: مطالعه موردی شهر پرند». مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، ۱۵(۲): ۹۸-۱۱۰.

- Alaeddini, P. & Jamshidinassab, M., (2016). "Maskan-e Mehr and the Right to the City of New Communities: A Case Study of Parand Project". *Local Development (Rural-Urban)*, 7(2): 241-258. (In Persian).

- Cardoso, R., (2007). "Justice and Social Capital: Spatial Justice and the Role of Public Space in Inclusive Societies". *International Journal of Urban and Regional Research*, 31(4): 763-774. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2007.00729.x>

- Dabaghian, F., (2016). "Settlement Structure and Neighborhood System in Medieval Cities: Case Studies of Florence, Venice, Siena, and Lyon". *Art and Civilization of the East*, 4(14): 41-54. (In Persian).

- Evans, M., (2021). "The Unequal Housing and Neighborhood Outcomes of Displaced Movers". *Journal of Urban Affairs*, 43(9): 1214-1234. <https://doi.org/10.1080/07352166.2020.1730697>

- Field Interviews with Residents of Parand, 2023. (In Persian).

- Hahnel, R., (2013). *Economic Justice and Democracy: From Competition to Cooperation*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203020937>

- Harvey, D., (2008). *Social Justice and the City*. University of Georgia Press. <https://doi.org/10.1353/book13205>

- Harvey, D., (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. London: Verso.

- Hytten, K. & Bettez, S. C., (2011). "Understanding Education for Social Justice". *Educational Foundations*, 25: 7-24.

- Khakpour, M. & Nasiri, S., (2018). "Examining the Role of Citizen Participation in Achieving the Right to the City: A Case Study of Mashhad". *Journal of Urban and Regional Research*, 10(38): 17-35. (In Persian).

- Kharasani, M. & Abbasi, F., (2021). "Spatial Analysis of Urban Services Distribution and Its Role in Social Justice". *Quarterly of Urban and Regional Planning*, 23(4): 110-123. (In Persian).

- Khaniaki, H. & Hosseinpour, Sh., (2012). "Examining Access and Satisfaction of Citizens in New Towns Regarding ICT Services: Case Study of Parand and Pardis". *Planning for Welfare and Social Development*, 3(10): 137-186. (In Persian).

- Lefebvre, H., (1968). *Le Droit à la Ville*. Paris: Anthropos.

- Lefebvre, H., (1971). *Critique of Everyday Life*, Vol. 1. Verso.

- Lefebvre, H., (1991). *The Production of Space*. Wiley-Blackwell.
- Lefebvre, H., (1996a). "The Right to the City". In: E. Kofman & E. Lebas (Eds.), *Writings on Cities* (pp. 147-159). Blackwell Publishers.
- Lefebvre, H., (1996b). *Writings on Cities* (E. Kofman & E. Lebas, Trans.). Oxford: Blackwell Publishing.
- Lefebvre, H., (2012). "From the Production of Space". In: Theatre and Performance.
- McCann, E. & Porter, R., (2009). "The Global Right to the City". *Journal of Urban Studies*, 46(5): 824-840.
- Mirabadi, S., Besharatifar, S., Karimi, A. & Ahmadi, M., (2018). "Analysis of Spatial Patterns, Dimensions, and Factors Associated with Urbanization Growth in Contemporary Iran (Emphasizing Development and Livelihood Indicators)". *Urban Planning and Geographic Research*, 6(3): 605-627. (In Persian).
- Mohammadi, M. & Rasouli, M., (2024). "The Role of Social Infrastructure in New Towns". *Proceedings of the First International Conference on Psychology, Educational Sciences, Management and Social Sciences*, Tabriz. (In Persian).
- Mohammadi, S. M., (2019). "The Role of Urban Planning in Enhancing Urban Quality of Life: A Review of Urban Plans in Iran". *Urban Studies*, 22(3): 202-215. (In Persian).
- Park, S.-Y. & Kwan, M.-P., (2017). "The Role of Public Spaces in the Promotion of Spatial Justice". *Environment and Planning A*, 49(6): 1250-1272.
- Purcell, M., (2002). "Excavating Lefebvre: The Right to the City and its Urban Politics of the Inhabitant". *Geo Journal*, 58(2/3): 99-108. <https://doi.org/10.1023/B:GEJO.0000010829.62237.8f>
- Rahmani, R., Jafari, Sh. & Parsa, B., (2020). "Assessment of Spatial Justice in Iran's New Towns: Case Study of Parand". *Journal of Geography and Urban Planning*, 15(2): 98-110. (In Persian).
- Sajadi, S. & Shams-aldini Motlagh, M. H., (2023). "Perception of Social Justice According to Citizens' Access to Urban Services: Case Study of Kerman". *Journal of Urban and Regional Studies*, (In Persian).
- Sabourian, A. & Jamalzadeh, R., (2022). "Justice in the Social Thought of Medieval Christian Philosophers". *Philosophy*, 20(1): 95-116. (In Persian).
- Sheppard, E., (2006). "David Harvey and Dialectical Space-Time". In: David Harvey: *A Critical Reader*, 121-141. <https://doi.org/10.1002/9780470773581.ch7>
- Set of Authors. (2020). *Tehran and Its New Towns*. Tehran: New Towns Development Company. (In Persian).
- Williams, P., (2018). "Spatial Justice: A Theoretical and Empirical Approach". *Urban Studies*, 55(3): 563-583.
- Ziyari, K., (2003). "Social-Cultural Transformations Resulting from the Industrial Revolution in Spatial Development of Tehran". *Journal of Geography and Development*, 1(1): 151-164. (In Persian).

- Ziyari, K., (2017). *Planning New Towns*. Tehran: SAMT. (In Persian).
- Zhang, Y., (2018). "The Credibility of Slums: Informal Housing and Urban Governance in India". *Land Use Policy*, 79: 876-890. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.05.029>